

Natuurhistorisch Maandblad

Hoge onderscheiding voor P.J. Felder · Een voor Nederland nieuwe bekerzwam · Moerasschildpad ·
Eerste waarnemingen van *Enoplagnatha latimana* · Herfstbloei Bosanemoon · Morinelplevier

Uitsluitend
Bidplaats

Natuurhistorisch Maandblad

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

Hoofdreductie: Drs. D. Th. de Graaf, Dr. A.J. Lever.

Redactie: Ir. J. den Boer, Mevr. Drs. F.N. Dingemans-Bakels, J.A.M. Heerkens Thijssen, Drs. H.P.M. Hillegers, Drs. A.W.F. Meijer, W. Ogg.

Redactieadres: Bosquetplein 7, 6211 KJ Maastricht (tel. 043-213671).

Copyright: Auteursrecht voorbehouden. Overname slechts toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

Door het inzenden van kopij verklaart de auteur dat hij het uitsluitend recht tot uitgeven aan het Natuurhistorisch Maandblad overdraagt; bij afwijzing vallen de rechten terug aan de auteur en wordt hem de kopij teruggezonden.

Naast het Natuurhistorisch Maandblad, dat aan alle leden gratis wordt toegezonden, verschijnen regelmatig afleveringen van de reeks Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Onge-regeld verschijnen daarnaast nog de zg. Uitgaven. Op aanvraag is een lijst van door het Natuurhistorisch Genootschap uitgegeven uitgaven met prijsopgave beschikbaar.

Litho's en druk: Stereo+Grafia, Maastricht.

ISSN 0028-1107

Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

Voorzitter: F.S. van Westreenen, Eckelraderweg 1, 6247 NE Gronsveld.

Secretaris: Drs. D. Th. de Graaf, Saturnushof 45, 6215 XB Maastricht. Tel.: 043-478083 (tot 21.00 uur).

Penningmeester: Mevr. C. Adams - Kaastra, H. van Rodenbroeckstraat 43, 6413 AN Heerlen. Tel.: 045-723169

Administratie: A.G.M. Koomen. Adreswijzigingen, opgave nieuwe leden, inlichtingen over studiegroepen, bestellingen van uitgaven, enz. richten aan: Administratie Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Bosquetplein 7, 6211 KJ Maastricht (tel. 043-213671 's ochtend). Postgiro: 1036366.

Lidmaatschap: f 35,— per jaar; jeugdleden t/m 17 jaar f 17,50; gezinslidmaatschap: f 52,50; verenigingen, instellingen e.d. f 105,—.

Losse nummers: f 5,—; leden f 4,—.

Wenken voor kopij-inzending

Diegenen die kopij willen inzenden voor het Natuurhistorisch Maandblad worden dringend verzocht zich zoveel mogelijk aan onderstaande richtlijnen te houden. De redactie ontvangt indien mogelijk naast het originele manuscript gaarne een kopie.

Inhoud: In het Natuurhistorisch Maandblad verschijnen in de regel artikelen over de Biologie en/of de Geologie van Limburg waar enigerlei vorm van onderzoek aan ten grondslag heeft gelegen.

Taal. Nederlands, in uitzonderingsgevallen Engels, Frans of Duits.

Samenvatting: Alle artikelen worden besloten met een Engelstalige samenvatting, niet-Nederlands-talige artikelen bovendien met een Nederlandstalige.

Tekst: Getypt met regelafstand 1½ en ruime linkermarge. Maximaal ca. 5000 woorden.

Latijnse namen van planten en dieren worden gecursiveerd. In het manuscript aan te geven door er een slanglijn onder te plaatsen.

Figuren: Alleen zwart-wit figuren worden opgenomen. In de tekst naar de figuren verwijzen. Figuuronderschriften op een apart vel papier.

Literatuurverwijzingen in de tekst. Alleen auteur en jaartal noemen. Bij twee auteurs beide vermelden verbonden door '&', bij meer dan twee auteurs alleen de eerste gevolgd door 'et al.'.

Literatuurlijst: Bij elk artikel behoort een lijst van geciteerde literatuur. Hierin wordt telkens begonnen met auteur(s), jaartal en titel van het geschrift. Voorbeelden:

BROUWER, A., 1959. Algemene paleontologie. Zeist; W. de Haan N.V.

DRESSCHER, T.G.N. en H. ENGEL, 1946. De Medicinale bloedzuiger. *Natuurhist.Maandbl.* 35 (7/8): 47-49.

VLIEGER, T.A. DE. 1978. Het centrale zenuwstelsel. In: S. Dijkgraaf en D.I. Zandee. *Vergelijkende dierfysiologie*, 2e dr. Utrecht; Bohn, Scheltema en Holkema: 431-450.

Overdrukken: 25 overdrukken worden gratis ter beschikking gesteld. Meer exemplaren volgens afspraak en tegen vergoeding.

Verantwoordelijkheid: Voor de inhoud van getekende bijdragen zijn de auteurs verantwoordelijk.

Bij de voorplaat:

Prikkeldraad omsluit ergens in Zuid-Limburg een klein reservaat of monument. Dit keer echter geen bord "verboden toegang".

Foto: D. Th. de Graaf

Inhoud:

Nu houden we ermee op	229
Verslagen van de maandelijkse bijeenkomsten	
te Heerlen	229
te Maastricht	229
te Heerlen	230
Medaille André Dumont voor P.J. Felder	230
<i>P. Billekens</i>	
<i>Caloscypha fulgens:</i> een bekerzwam uniek in Nederland	231
<i>F. van Overstraeten</i>	
Beschouwingen bij 100 jaar waarnemingen aan de Europese Moeraschildpad, <i>Emys orbicularis</i> (Linnaeus), in Belgisch-Limburg (1886-1985)	234
Waarnemingen in Midden- en Zuid-Limburg van de pas kort geleden ontdekte kogelspin <i>Enoplognatha latimana</i> Hippa en Oksala (Araneae, Theridiidae)	240
Nogmaals herfstbloei Bosanemonen	240
WARN organiseert inventarisatie-dag	241
Natuurstudieweekend Haspengouw	241
De Morinelplevier in Limburg; een voorspelbare dwaalgast?	241
Boekbesprekingen	242

Nu houden we ermee op

Schrikt u vooral niet. De redactie is niet van plan het bijtje erbij neer te gooien of de pen neer te leggen. Daar is geen reden toe. In tegendeel zou ik haast zeggen. Er ligt nog kopij genoeg voor zeker twee afleveringen van dit tijdschrift. De geringe omvang van dit decembernummer heeft daar dan ook niet mee te maken.

Waar we dan wel mee ophouden? Met feest vieren! 1985, en daarmee het jubileumjaar van ons Genootschap zit er bijna op en dat is een goede reden om weer met beide benen op de grond te gaan staan en de handen uit de mouwen te steken en ineem te slaan. Uit het vorige (jubileum) Maandblad zal u duidelijk zijn geworden dat de kracht van onze vereniging juist lag (en nog ligt) in de bundeling van individuele krachten.

Voor dit jaar houden we er echter mee op. Laat u dat er echter niet van weerhouden bijdragen voor ons Maandblad in te blijven zenden. Zowel lange of (vooral) korte hoofdartikelen en korte mededelingen blijven van harte welkom zodat we u gevarieerde Maandbladen aan kunnen (blijven) bieden.

Nog één keer komen we op 1985 terug. En wel meteen in het eerste nummer van 1986! Daarin treft u namelijk nog het register aan over de jaargang die we nu afsluiten. En dan houden we echt op met 1985.

Douwe Th. de Graaf

Verslagen van de maandelijkse bijeenkomsten

Te Heerlen op 14 oktober

Na een welkomstwoord van secretaris P. Spreuwenberg, namens de op vacantie zijnde voorzitter, kreeg de heer Jaspers het woord voor diens diavoordracht over "Zoogdieren en vogels van Europa".

Voor de pauze vertoonde de spreker een aantal zoogdieren uit verschillende windstreken van Europa. Uit Zweden stamden de opnamen van Eland (*Alces alces*). De Eland, het grootste hert van Europa, heeft een schofthoogte van ca. twee meter. Het gewei van de stier groeit op latere leeftijd plat uit. In het uiterste noorden van Noorwegen leven in een gebied van 625 km² ca. 40 Muskusossen (*Ovibos moschatus*), die daar vanuit Groenland zijn ingevoerd. Eén dia toonde een oude stier, die één van zijn platte omlaag gebogen horens was verloren. Deze horens groeien, in tegenstelling tot bij de herten, nooit meer aan.

In een bonte rij liet de heer Jaspers lichtbeelden zien van velerlei zoogdieren, daarbij steeds een korte toelichting gevend op bijzondere kenmerken of gewoonten van het betreffende dier, aangevuld met interessante gegevens over het tot stand komen van de opnamen.

De volgende zoogdieren passeerden onder meer de revue: Wisent (*Bison bonasus*), Vos (*Vulpes vulpes*), Bever (*Castor fiber*), Huismuis (*Mus muscu-*

lus), Gems (*Rupicapra rupicapra*) en Das (*Meles meles*).

Na de pauze waren de vogels aan de beurt. Imposant waren de dia's van dansende kraanvogels (*Grus grus*) uit Zweden. Verder konden de aanwezigen onder andere beelden bewonderen van Buizerd (*Buteo buteo*) en Havik (*Accipiter gentilis*) bij een wintervoerplaats, zaadeters bij een vijver in het bos en vogels van een Noorse vogelrots, zoals Noordse stormvogel (*Fulmarus glacialis*), Zeekoet (*Uria aalge*), Dikbekzeezet (*Uria lomvia*), Papegaaiduiker (*Fratercula arctica*) en Drieteennew (*Rissa tridactyla*).

De heer Jaspers besloot zijn geslaagde diareeks met mooie impressies van allerlei landschappen.

Te Maastricht op 7 november

De voorzitter kon op deze gezamenlijke bijeenkomst van Kring Maastricht en het Comité Maastricht-Heuvelland van het Wereld Natuur Fonds Nederland een groot aantal belangstellenden voor het thema "wetlands" verwelkomen. Dit thema staat momenteel centraal in een campagne van het Wereld Natuur Fonds. Na een korte inleiding door de voorzitter van zowel Kring Maastricht als het genoemd Comité, dr. Lever, kreeg de heer de Bruyn uit Venlo het woord.

De heer De Bruyn wees er eerst op dat

het in de Engelse taal zo goed mogelijk is om in één woord een begrip te omschrijven waar in andere talen doorgaans meer woorden voor nodig zijn. Het woord "wetlands" laat zich in het Nederlands dan ook niet of niet goed vertalen, of het zou "waterland" moeten zijn. Het zijn al die gebieden die gekenmerkt worden door de overheersende aanwezigheid van water. Moerassen, waterplassen, rivieroevers en uiteraard het waddengebied zijn (voor wat Nederland betreft) slechts enkele voorbeelden.

Veel mensen associeren deze gebieden met uitgestrekte eentonige gebieden, waar je alleen met laarzen doorheen kunt, of waar het gevaar van verdrinken levensgroot aanwezig is, waardoor de betreffende "wetlands" bijzonder en alleen maar geschikt zouden zijn om als stortplaats van vuil te dienen of om te worden ingepolderd.

Vrijwel zonder uitzondering echter zijn "wetlands" biologisch zeer belangrijke gebieden die vele uiteenlopende levensgemeenschappen herbergen. Om aan de voortgaande aantasting van "wetlands" een halt toe te roepen is o.a. in 1971 de "Ramar Conventie" opgesteld. Deze overeenkomst, genoemd naar de plaats in Iran waar hij is geformuleerd, luidt voluit: "Overeenkomst inzake watergebieden van internationale betekenis in het bijzonder als verblijfplaats van watervo-

gels." Ook Nederland bekrachtigde dit verdrag.

Vervolgens toonde de heer De Bruyn in een uitgebreide diapresentatie een aantal "Wetlands" in onze omgeving: de Hamert, de Ospelse Peel, de Kriekenbecker Seen (vlak over de grens in Duitsland), Zeeland en uiteraard het waddengebied, waar spreker schitterende opnames op Texel gemaakt had. Vervolgens kwamen in vogelvlucht een aantal internationaal bekende Europese gebieden voor het voetlicht: Ysland, Lapland, Hardangervidda in Zuid-Noorwegen, Schotland, de Neusiedlersee, Les Dombes (bij Lyon, Frankrijk) en uiteraard de Camargue en de Coto Donana met bijbehorende Marismas in Zuid-Spanje. Dit laatste gebied mocht in deze, mede door het Wereld Natuur Fonds georganiseerde, avond natuurlijk niet onvermeld blijven. De bedreigingen voor dit gebied waren immers de aanleiding om eind vijftiger jaren het Wereld Natuur Fonds op te richten.

De heer De Bruyn gaf vervolgens al een korte inleiding op de tweede spreker van deze avond, dr. P.J. van Nieu-

wenhoven, door over de Europese grenzen te kijken. Met een steppe "wetland" in Anatolië (in het hartje van Turkije) en beelden van een "wadi" in Zuid-Marokko besloot de heer De Bruyn zijn reeks van voorbeelden. Dr. Van Nieuwenhoven richtte vervolgens de aandacht op "wetlands" in Afrika. De reden hiervoor was dat juist deze Afrikaanse "wetlands" tot de meest bedreigde gebieden behoren. Spreker illustreerde zijn betoog met vele dia's van de Okoranga delta in Botswana en het Lake Maniara in Oost-Afrika.

Het Wereld Natuur Fonds probeert momenteel gelden bijeen te brengen om althans enkele van de bedreigde gebieden veilig te stellen.

Aan het slot van het programma kon de voorzitter terugblikken op een geslaagde avond, die inmiddels een traditie lijkt te zijn geworden. Ook in de twee voorgaande jaren kwamen leden van Kring Maastricht en van het Wereld Natuur Fonds-Nederland in november bijeen voor een gezamenlijk programma.

Te Heerlen op 11 november

Na een welkomstwoord van de voorzitter, waarin hij zich verheugd betoonde over de grote opkomst, toonde de heer Offermans een nest van de Hoornaar (*Vespa cabro*), gevonden in een nestkast. Voorzitter W. Bult liet daarna een nest zien van een Gewone wesp c.q. Duitse wesp (*Vespula vulgaris* c.q. *V. germanica*), afkomstig uit een huis te Cottessen.

Daarop kreeg de heer J. Schoonen het woord voor zijn voordracht over de "Biologie van de Pluimvoetbij en de Bijenwolf".

Spreker leidde zijn voordracht in met een uiteenzetting over de systematische plaats van bijen en wespen en ging daarna dieper in op het verschil tussen beide superfamilies.

Voor een gedetailleerder verslag van deze interessante voordracht, waarin de heer Schoonen ook veel eigen waarnemingen besprak en aan de hand van dia's en een film verduidelijkte, verwijzen wij naar het Natuurhistorisch Maandblad 74 (1985)4: 53 en 54.

Medaille André Dumont voor P.J. Felder

De Medaille André Dumont 1985 is door de Société Géologique de Belgique toegekend aan Ing. P.J. Felder. Deze unieke wetenschappelijke onderscheiding komt daarmee terecht bij een man, die net zoals André Dumont zich verdiept heeft in de afzettingen van het Boven-Krijt in het grensgebied van België en Zuid-Limburg. André Dumont was 19 jaar oud toen hij zijn eerste grote werk over de geologie van de Provincie Luik presenteerde in 1830.

Slechts zeven jaar later werd hij als 26-jarige belast met het onderricht in de Geologie en Mineralogie aan de Universiteit van Luik. Een jaar later, in 1837, werd hij lid van de Belgische Academie van Wetenschappen. Zijn naam is onlosmakelijk verbonden aan de eerste geologisch kaart van Europa 1855 en aan de term "Maastrichtien" die hij in 1849 invoerde.

Om deze illustere geoloog te eren heeft de Société Géologique de Belgique, ter gelegenheid van haar 75e verjaardag, een medaille geslagen die zijn naam draagt. Deze medaille wordt sinds 1949 jaarlijks toegekend aan een geoloog ergens ter wereld die een uitnemende prestatie geleverd heeft binnen zijn vakgebied. Een van deze vakgebieden is dat van de paleontologie en stratigrafie. Ongeveer om de vijf jaar komt een paleontoloog/stratigraaf in aanmerking voor deze onderscheiding. Op deze lijst prijken de namen van R. Kozłowski uit Polen, de graptolieten-specialist, P. Pruvost uit Frankrijk, de stratigraaf van het Carbon, R. Krausel uit Duitsland, paleobotanicus, van E. Stensiö uit Zweden, specialist op het gebied van fossiele vissen, het echtpaar Louis en Mary Leaky, de ontdekkers van de oudste Hominiden in de Olduvai Kloof in Afri-

ka, W. Ziegler, uit Duitsland, conodonten-specialist en thans directeur van het Senckenberg-Instituut te Frankfurt, en H. Hollard, paleontoloog en vroeger directeur van de Geologische Dienst van Marokko. Deze lijst is dus nu aangevuld met de naam van Ing. P.J. Felder, medewerker van het Natuurhistorisch Museum Maastricht, voor zijn baanbrekend werk bij het bioklasten-onderzoek van het Boven-Krijt en Onder-Tertiair en voor zijn aandeel in de opgravingen en het onderzoek van prehistorische vuursteenmijnen in Zuid-Limburg en in Engeland (Grimes Graves).

De toekenning van de Medaille André Dumont is niet alleen een uitzonderlijk eerbewijs aan Sjeuf Felder die tot het uitstervende ras van de autodidakten behoort. Het is ook een bewijs dat gezond verstand, enthousiasme en doorzettingsvermogen een mens kunnen

P.J. Felder als Stenendokter in het Natuurhistorisch Museum Maastricht.

helpen om onvermoede horizons te bereiken en te overschrijden.

Sjeuf Felder werd op 28 februari 1928 geboren te Vijlen in Zuid-Limburg. Zoals zovelen was hij gedwongen om direct na het beëindigen van de lagere school geld te verdienen als landbouwarbeider. In 1947 ging hij werken in de steenkoolmijnen. Hier zou hij zich van eenvoudig sleper opwerken tot meester-houwer en vervolgens tot opzichter bij de geologische dienst van de Staatsmijnen. Sinds 1967 is hij

werkzaam bij het Natuurhistorisch Museum Maastricht. Op grond van zijn in de loop der jaren verworven kennis en ervaring werd hij in 1973 ingeschreven in het Ingenieurs-Register.

Dankzij zijn werk als opzichter bij de geologische dienst van aanvankelijk de Staatsmijn Hendrik en later de Staatsmijn Maurits kreeg Sjeuf Felder een brede belangstelling voor de geologie en de prehistorische vuursteenmijnbouw in het Nederlands/Belgi-

sche grensgebied van Zuid-Limburg. Dankzij zijn enthousiasme en doorzettingsvermogen heeft hij zich op beide terreinen tot een internationaal erkend specialist ontwikkeld. Daarvan getuigen zijn bijdrage aan de BBC-film 'Grimes Graves' uit 1978 en zijn publicatie uit 1980 in het standaardwerk '5000 Jahre Feuersteinbergbau, die Suche nach dem Stahl der Steinzeit' van het Deutsches Bergbau Museum te Bochum, en ook de resultaten van zijn onderzoek aan bioklasten van het Boven-Krijt en Onder-Tertiair in Noord-België, Zuid-Limburg en het gebied rond Aken die hij veelal in samenwerking met anderen het licht heeft laten zien.

Ondanks deze hoogwetenschappelijke prestaties is Sjeuf steeds een man gebleven die vol enthousiasme jong en oud begeleidt bij het herkennen van stenen en fossielen en zich daarvoor met recht de titel "stenendokter" verworven heeft.

Ik ben ervan overtuigd dat de Medaille André Dumont geen beter en waardiger drager had kunnen vinden. En ik hoop van harte dat deze toekenning een stimulans zal zijn voor velen om met eenzelfde plezier de lange weg te gaan, waarin Sjeuf hen is voorgegaan. Sjeuf, van harte gefeliciteerd!

Dr. Martin J.M. Bless
Directeur Natuurhistorisch Museum
Maastricht

***Caloscypha fulgens:* een bekerzwam uniek in Nederland**

Peter Billekens

Stadhoudersstraat 31, Venlo

Alhoewel ik mij voornamelijk bezighoud met het onderzoeken en het beschrijven van kluifjeszwammen, wil ik in het nu volgend stukje eens afwijken van dit procédé en iets te berde brengen over een paddestoel die in principe niet tot mijn interessesferen behoort, maar die mij - toen ik hem voor het eerst onder ogen kreeg - door zijn schoonheid dermate trof dat ik er voor mijn gevoel niet meer aan voorbij kon hem nader onder de loupe te nemen en iets over mijn bevindingen op papier te zetten.

In het onderstaande wordt een bekerzwam beschreven die voordien 'nog niet in Nederland was waargenomen.

Op 10 april jl. maakten de heer Giel natuur op de Grote heide nabij Venlo. Het was een voorjaarsdag, die eens

echt liet zien, hoe mooi de lente kan zijn: de woelige drijvende wolken met het gouden zonlicht dat daartussen schuilt waardoor schitterende panorama's ontstaan, het frisse groen der bladeren, de geurige dampen van de omgeploegde aarde en de hier en daar ontluikende bloesems. Mijn compagnon en ik voelden ons als koningen en wij waren het met elkander eens, dat nooit door een miljonair met meer trots op zijn met kostbaarheden

Figuur 1. *Caloscypha fulgens*. Foto: Giel Gatzten.

gevulde vertrekken van zijn luxueuze villa kan worden gewezen dan door een armoedige zwerver op de zonnige heidevelden.

Daar Gatzten en ik echter verwoede amateurmycologen zijn, gaat onze belangstelling vóór alles uit naar de paddestoelenwereld. Zo ook op die bewuste voorjaarsdag en weldra ontdekte Gatzten op twee plaatsen in een wegberm een aantal bijzonder fraai gekleurde bekervormige paddestoelen (fig. 1 en fig. 2A). Het leed geen twijfel dat wij hier te maken hadden met een bekerzwammensoort. De paddestoelen waren in groepjes gesitueerd en binnen zo'n groepje stonden zij ongeveer 10 tot 20 cm uit elkaar, tussen gras en mos en onder een Zomereik (*Quercus robur*). Zij groeiden op grof grind vermengd met zand. Dit impliceert, dat de bodem aldaar kalkhoudend moet zijn. In hun directe omgeving ontwaarden wij Speenkruid (*Ranunculus ficaria*) en Scherpe boterbloem (*Ranunculus acris*).

Wij waren beiden onder de indruk van deze schitterende paddestoel en ik besloot onmiddellijk enkele exemplaren mee naar huis te nemen, teneinde die grondig te determineren, waarna de volgende kenmerken aan het licht kwamen:

Het h y m e n i u m - dit is de binnenkant van de beker, dus het vruchtvlies (fig. 2Ab) - is blinkend zonnebloem-

geel, doch verliest deze kleur tijdens het drogen en krijgt dan een oranje uiterlijk met een grijsachtige tint er doorheen.

De buitenkant van de beker - door de mycologen het r e c e p t a c u l u m genoemd (fig. 2Aa) - kan aan de randen gaaf, gekerfd en/of ingescheurd zijn en heeft een botergele tot zonnebloemgele kleur. Trouwens, in eerste instantie heeft de beker het model van een kogel, maar later wordt hij kom- of schotelvormig. Onder de loupe (tien maal vergroot) ziet het receptaculum er berijpt uit. Na een breuk of bij het kwetsen verkleurt het vlees van deze paddestoel tot een groenachtig geheel, hetgeen vooral aan de buitenkant van de beker goed zichtbaar wordt (fig. 2A gepunteerd aangegeven).

Het a p o t h e c i u m - het gehele vruchtlichaam - kan men het beste omschrijven als zittend tot onduidelijk gesteeld, tot 10 mm hoog en 12 mm breed.

Bovenstaande waarnemingen, gedaan met het blote oog en met een zeer zwakke vergroting, vallen onder het macroscopisch onderzoek van een mycoloog. Het verfijnde onderzoek doet hij met behulp van een microscoop en ook ik heb gebruik gemaakt van dit instrument, hetgeen de onderstaande gegevens opleverde:

De sporen zijn zeer klein, kleurloos en

tot bijna niet waarneembaar asymmetrisch kogelrond (fig. 2F); zij bevatten geen oliedruppel(s) en zij zijn niet geornamenteerd, 4-8-7,6 μm .

De a s c i - de cellen waarin de sporen worden gevormd (fig. 2B en D) - zijn cilindrisch en niet-amyloïd (dat wil zeggen, dat de ascitoppen niet blauwachtig verkleuren, wanneer zij in contact komen met jodium), 6-8 sporig, 90-319,8 x 7-11 μm . Daarbij steken de asci boven de parafysen uit (fig. 2 B/C en DE).

De p a r a f y s e n - de strengen bestaande uit onvruchtbare cellen die zich tussen de asci in het hymenium bevinden (fig. 2 C en E) - zijn eveneens cilindrisch. Verder zijn zij naar beneden vertakt en aan de top soms versmald. Bovendien worden de onvruchtbare cellen binnen de parafysen gescheiden door septen - een soort tussenschotjes. Men noemt de parafysen dan gesepteerd. Hun topcellen zijn gevuld met opgesloten vacuolen - blaasvormige holten in het protoplasma, met een waterachtige vloeistof gevuld (fig. 2Ea) - en met zich tussen het oranje-gele protoplasma bevindende kleurloze korreltjes (fig. 2, Eb), die in aanraking met jodium groenachtig verkleuren, 2-4 μm .

Misschien is het verhelderend even te vermelden, dat het in aanraking brengen van bepaalde onderdelen van een paddestoel met jodium een belangrijk middel is om determinatiekenmerken vast te stellen. De vloeistof die voor deze micro-chemische reactie wordt gebruikt, heet eigenlijk Melzers reagens, maar wordt in de vakliteratuur als "jodium" aangeduid.

Nadat ik zowel het macroscopisch als het mycoscopisch onderzoek had afgerond, toetste ik de daaruit voortkomende combinatie van kenmerken, die een schat aan gegevens opleverde, aan de tot mijn beschikking staande vakliteratuur. Ik constateerde, met enige verbazing, dat Gatzten naar alle waarschijnlijkheid een bekerzwam had ontdekt, die tot op dat moment nog niet in Nederland was gesignaleerd, namelijk: *Caloscypha fulgens*. Het aardige van een amateurmycoloog is nu, dat hij betreffende de paddestoelen van alles iets en van niets

alles verondersteld wordt te weten en daarom stuurde ik de gegevens alsmede enkele exemplaren op naar Dr. J. van Brummelen van het Rijksherbarium te Leiden. Spoedig ontving ik van laatstgenoemde een brief waarin hij bevestigde, dat het wel degelijk ging om *Caloscypha fulgens* (Pers.) Boud., een bekerzwam, die inderdaad nieuw is voor Nederland, zodat gesteld kan worden, dat dankzij Gatzens unieke vondst de Nederlandse mycoflora weer een soort rijker is!

De soort wordt onder andere vermeld van: Duitsland, Zwitserland, Polen, Rusland, Frankrijk (Jura en Parijs), Scandinavië, Groot Brittannië en de Verenigde Staten. Zij is in deze landen vooral bekend van vondsten in coniferen-bossen (*Pinus*, *Picea* en *Abies alba*), met name in bergachtige streken, kort na het smelten van de sneeuw. Hieruit mag men concluderen, dat *Caloscypha fulgens* enkel voorkomt op het noordelijk halfrond en dat hij bijzonder vroeg in het jaar fructificeert, hetgeen zich kan voortzetten tot medio mei. Volgens de boeken en blijkens Gatzens vondst komt hij tevens onder loofbomen voor, doch dit is vrij zeldzaam. Hij wordt dus hoofdzakelijk aangetroffen in coniferenstrooisel en dientengevolge vond de heer van Brummelen het op zijn zachtst gezegd merkwaardig, dat Gatzens hem ontdekte in kalkhoudend zand, een nogal afwijkende habitat; immers coniferenstrooisel is bepaald niet vergelijkbaar met kalkhoudend zand.

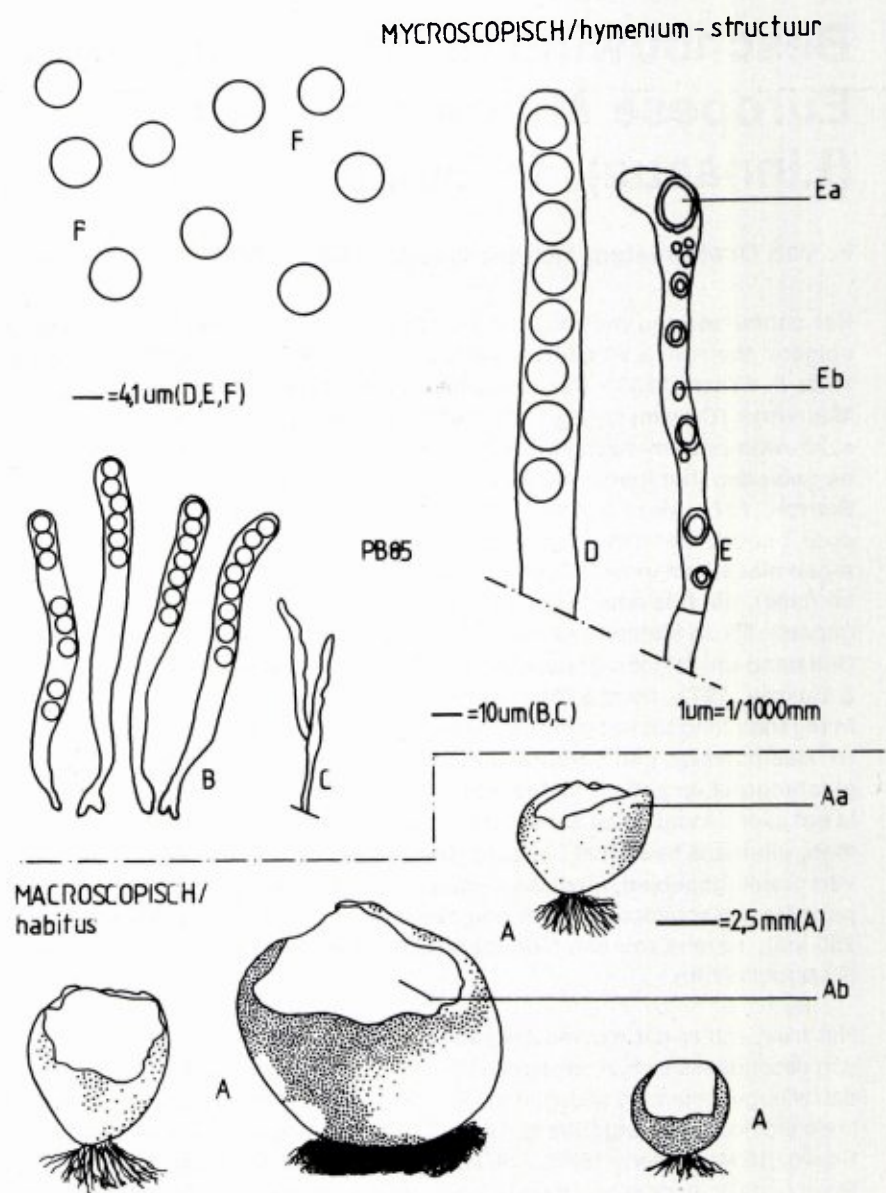
Over de systematiek betreffende *Caloscypha fulgens* kan worden gezegd, dat deze soort als enige het geslacht *Caloscypha* Boud. vertegenwoordigt. Daarom neemt dit geslacht onder de orde der Pezizales een zeer geïsoleerde plaats in. Chemisch (chromatografisch) onderzoek heeft - zo deelde van Brummelen mij mede - bij *Caloscypha fulgens* een eigenaardige, nog niet geïdentificeerde, carotenoïde kleurstof aan het licht gebracht, namelijk de stof van de kleurloze korreltjes (in de topcellen van de parafysen tussen het protoplasma aanwezig) die, zoals reeds eerder opgemerkt, in aanraking met jodium groenachtig verkleurt (fig. 2E). Daar deze zelfde carotenoïde

kleurstof eveneens bij het geslacht *Sowerbyella* Nannf. voorkomt, plaatsen enkele auteurs, waar-onder Le Gal en Korf, beide geslachten (*Caloscypha* Boud. en *Sowerbyella* Nannf.) samen in het tribus *Sowerbyellae* van de familie *Pyronemataceae* (Ascomyceten = zakjeszwammen), aldus de heer van Brummelen.

Hoe dan ook, *Caloscypha fulgens* is een prachtige bekerzwam, die schitterend en oogverblindend - ik verval bijna in superlatieven - afsteekt tegenover het andere dat bloeit en groeit in zijn directe omgeving; niet voor niets noemt men deze soort in Duitsland

"Leuchtender Prachtbecherling".

Natuurlijk zijn Gatzens en ik trots op deze zeldzame vondst in Limburg, die uniek is voor Nederland. Wij blijven echter bescheiden en aangezien bescheidenheid een deugd is, besluit ik dit stukje met relativerende woorden, die impliceren dat natuurvorsers, die niet beroepsmatig bezig zijn, maar louter uit liefhebberij zoals Gatzens en ik, terdege beseffen dat zij met hun ontdekkingen in feite nooit uit de anonimiteit zullen treden; met andere woorden: roem en eer zijn voor hen niet weggelegd en dat hoeft ook niet; immers vroeg of laat is de hele natuur

Figuur 2. *Caloscypha fulgens*. A = apothecia: Aa receptaculum; AB hymenium. B = asci met sporen. C = parafyse. D = ascustop met sporen. E = parafyse (topcel) met inhoud. Ea vacuole; Eb korrel tussen protoplasma F = ascosporen.

bekend en voor de meeste individuen, die daaraan in mindere of meerdere mate hebben bijgedragen, zal geen wezen zich meer interesseren.

Tenslotte wil ik Dr. J. van Brummelen van het Rijksherbarium te Leiden hartelijk danken voor de moeite die hij zich getroost heeft om mijn gegevens te verrijken met waardevolle aanvullingen, die in dit artikeltje zijn verwerkt.

Summary

The find of a cupfungus, *Caloscypha fulgens*, in the surroundings of Venlo in the province of Limburg (the Netherlands) is described in this article. This find is unique because this species of toadstool had not been found in the Netherlands before. Much attention is paid to the determination, the characteristics and its distribution. Finally, attention is paid to its systematic position.

Literatuur

BOUOIER, E., 1905-1910. *Icones Mycologicae*. Paris. 1981 by Editions Piantanida Lausanne.
BREITENBACH, J. & KRÄNZLIN, F., 1981. *Pilze Der*

Schweiz Band 1. Ascomyceten. Verlag Mykologia Luzern.

CETTO, B., 1979. *Der grosse Pilzführer Band 3*. BLV Verlagsgesellschaft München Bern Wien.

DÄHNCKE, R.M. & DÄHNCKE, S.M., 1979. 700 Pilze in Farbfotos. AT Verlag Aarau - Stuttgart.

DENNIS, R.W.G., 1977. *Britisch Ascomycetes*. J. Cramer Vaduz.

GRELET, L.J., 1979. *Les Discomycetes de France, d'après la classification de Boudier. Réédition 1979. "Le Clos de la Lande" Saint-Sulpice-de-Royan, (France)*.

KORNERUP, A. & WANSCHER, J.H., 1978. *Methuen Handbook of Colour*. Eyre Methuen - London.

MOSE, M. (1963). *Kleine Kryptogamenflora Band IIa. Ascomyceten*. Gustav Fischer Verlag - Stuttgart.

Beschouwingen bij 100 jaar waarnemingen aan de Europese Moerasschildpad, *Emys orbicularis* (Linnaeus), in Belgisch-Limburg (1886-1985)

F. Van Overstraeten, Holsbeeksesteenweg 12, 3200 Kessel-Lo (België)

Het aantal soorten moerasschildpadden in Europa is opvallend gering: 2 volgens MERTENS & WERMUTH (1960), en ARNOLD & BURTON (1978), 3 volgens MATZ & WEBER (1983). Het natuurlijke verspreidingsareaal van het genus *Mauremys* (*Clemmys*) (fig. 1a), met 1 of 2 soorten al naargelang de beschouwde systematische indeling, is er strikt beperkt tot enkele mediterrane gebieden (het Iberische schiereiland en de zuidelijke Balkan) (ARNOLD & BURTON, 1978; MATZ & WEBER, 1983). Het genus *Emys*, vertegenwoordigd door 1 soort, met name *Emys orbicularis* (Linnaeus) (fig. 1b), komt daarentegen niet alleen in heel Zuid-Europa voor (met inbegrip van Zuid-Frankrijk en Italië), doch tevens in Oost-Europa (noordelijk tot ong. 5° 42' N.B.) en gedeeltelijk in Midden- en West-Europa (oostelijk vanaf de Elbe in Oost-Duitsland en Tsjecho-Slowakije, zuidelijk vanaf Midden-Frankrijk) (ARNOLD & BURTON, 1978; MATZ & WEBER, 1983).

In tegenstelling tot het genus *Mauremys* (*Clemmys*) vertoont *Emys orbicularis* klaarblijkelijk een verspreidingsbeeld waarbinnen klimaat, landschap, plantengroei en andere invloedsfactoren uitgesproken variëren. Niettemin is het zeer de vraag wat zelfs deze soort, gelet op haar geografisch voorkomen, uitstaans heeft met Limburg. België ligt immers niet alleen buiten het verspreidingsgebied, maar bovendien bevindt de areaalgrens van de Europese Moerasschildpad er zich nog een heel eind vandaan (zuidwaarts ong. 250 km). Tevens zou een biogeografische brug in ieder opzicht ontbreken (PARENT, 1979b).

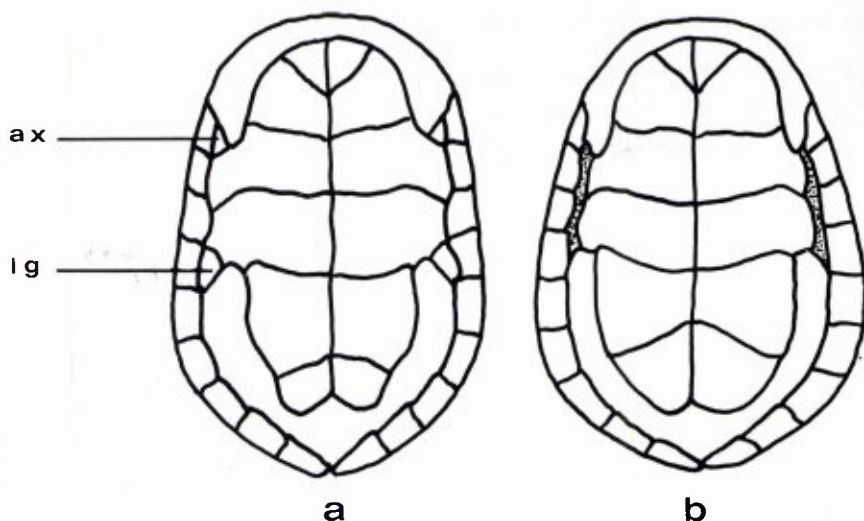
Het blijkt echter dat moerasschildpadden desondanks toch in ons land werden waargenomen, en ondermeer ook in de provincie Limburg (SMETS, 1887; BAMP, 1894; PARENT, 1979a, 1979b; BURNY, 1984; ANONYMUS, mond. meded. 2.II.1985; LECOCQ, *in litt.* 2.VII.1985; CAROLUS, mond. meded. 3.VII.1985; VANDEPUT, mond. meded.

3.VII.1985; BURNY, *in litt.* 5.VII. 1985; (fig. 2, alsmede tabel I.) In zoverre de betreffende meldingen niet steeds met zekerheid uitsluitel geven omtrent de soort, is op grond van de reeds genoemde geografische verscheidenheid en de daaraan verbonden resistentie verondersteld dat die waarnemingen betrekking hebben op

de Europese Moerasschildpad, *Emys orbicularis*.

Dergelijke waarnemingen in de natuur en in onze kontreinen hebben naar de huidige opvatting alle te maken met uit gevangenschap ontsnapte of losgelaten (uitgezette) exemplaren (DE FONSECA, 1979; PARENT, 1979b). Al eerder werd voor de Duitse Bondsrepubliek (MERTENS, 1947; WERMUTH, 1952; KREFFT, 1955), het Groothertogdom Luxemburg (RÉMY, 1951) en Nederland (VAN DE BUND, 1956, 1964) dezelfde mening naar voren gebracht. Ook in de noordelijke helft van Frankrijk zou de Europese Moerasschildpad niet endemisch zijn (PARENT, 1979b). Deze auteur heeft echter zijn twijfels in positieve zin voor wat betreft de locaties in het westelijk deel van Zwitserland en in de Rijnvallei.

Subfossiele vondsten tonen aan dat de soort alleszins nog tijdens het Subboreaal in het noordelijk Schelde- en Maasbekken heeft geleefd (SCHOEP, 1943; VAN MAREN & VAN WIJNGAARDEN-BAKKER, 1972), doch of ze er ook omtrents die tijd (4.000 à 2.000 jaar geleden) is uitgestorven dan wel pas in een historisch recent verleden (PARENT, 1979b), is niet met zekerheid geweten. Wel bekend is dat de huidi-

Figuur 1. Ventraal carapaxdeel (plastron) van moerasschildpadden:

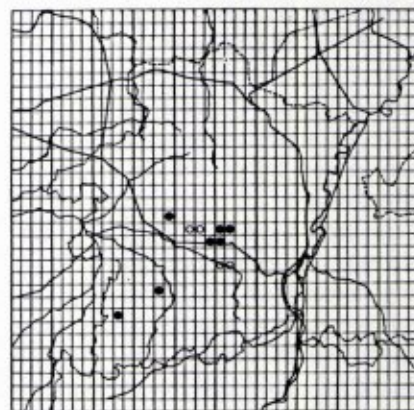
a) *Mauremys* (*Clemmys*) spp. (axillair (ax) - en inguinaal (ig) schilden); b) *Emys orbicularis* (geen axillair- en inguinaalschilden) (naar MERTENS & WERMUTH, 1960).

ge (gemiddelde) juli-temperatuur ong. 2° à 3° C lager ligt dan in het Subboreaal. Vermoed wordt dat ongunstige klimatologische invloeden het voortplantingspatroon, met name een normale ei-ontwikkeling, hebben verstoord (SPARREBOOM, 1981). De momentele noordelijke areaalgrens mag dan al geassocieerd worden met de juli-isotherm van 18° C als laagste waarde, toch blijkt voortplanting in die zone hetzij onregelmatig te geschieden (het noordoostelijk deel van Oost-Duitsland) (o.a. DEGERBOL & KROG, 1951) hetzij tot de onmogelijkheden te behoren (het zuidelijk deel van Nederlands-Limburg) (VAN DE BUND, 1964). Ook in België is het thans heersende klimaat niet geschikt voor een normaal cyclusverloop. Belangrijk hierbij is onder andere de totale warmte-inbreng gedurende de zomerperiode. Onze zomers zijn min of meer gekenmerkt door een te lage (gemiddelde) maximumtemperatuur, een geringe stabiliteit (sterke schommelingen in afwisselend goede en slechte dagreeksen) en een betrekkelijk korte duur. Buiten enkele hoogst dubieuze gegevens is er vooralsnog geen enkel tastbaar bewijs aangevoerd omtrent een geboorte van jonge dieren uit eieren die bij ons in de natuur zijn gelegd en er onder invloed van de plaatselijke (micro-)klimatologische factoren hebben kunnen ontwikkelen. Bij in gevangenschap en onder zeer gunstige om-

standigheden gehouden dieren, met name in een openluchtterrarium, is (late) ei-afzetting weliswaar bekend, maar zelfs dan is een normale ontwikkeling van die legsels vrijwel onmogelijk en dient men zijn toevlucht te nemen tot zogenaamde hulpmiddelen (het gebruik van een broedmachine, in België ondermeer toegepast door D. Ballasina). Het spreekt vanzelf dat de ontwikkelingskansen in de vrije natuur en zonder 'menselijke begeleiding' heel wat geringer mogen worden geschat. In de veronderstelling dat een uitstekende zomer en een bijzonder geschikt microklimaat zo'n kans zouden bieden, dan nog is een cyclische regelmaat van opeenvolgende voortplantingsseizoenen stellig uitgesloten. Bovendien gaat het steeds om dermate geïsoleerde exemplaren en in zulke kleine aantallen dat hierdoor alleen al eventuele voortplantingsmogelijkheden bij voorbaat gehypothetiseerd zijn. Als bij de Europese Moerasschildpad, *Emys orbicularis*, in onze kontreien nooit voortplanting wordt waargenomen (in de betekenis die reeds hoger is aangegeven), dan is dat wel degelijk een aanwijzing om het inheems zijn van deze soort te betwijfelen, ook al is het aantal echt vastgestelde ontsnappingen of uitzettingen eerder zeldzaamheid dan regel. Anderzijds blijken die ontsnapte of losgelaten dieren hier toch in zekere mate te kunnen overleven. Terug-

vangst waarbij een aanwijsbaar geval van ontsnapping of uitzetting wordt aangegeven, zijn soms geschied na een of meerdere overwinteringen in de vrije natuur (BAMPS, 1984; DE FONSECA, 1979; DE FONSECA, pers. meded. 1980). Volgens diverse auteurs (o.a. SCHREUDER, 1946) is *Emys orbicularis* inderdaad bestand tegen tamelijk lage temperaturen. Het voorkomen van de soort ter hoogte van de Golf van Riga in het noordoostelijk deel van het verspreidingsgebied laat daarover trouwens geen twijfel bestaan.

Onze zomers daarentegen zouden ook op de dieren zelf een ongunstige invloed hebben. Bij Europese Moerasschildpadden die verscheidene jaren in een park- of tuinterrarium hebben doorgebracht, worden doorgaans duidelijke anomalieën vastgesteld: de jaaraangroei van de carapax, die bijna uitsluitend tijdens de zomermaanden geschiedt, is gering (zulke moerasschildpadden zijn op de duur ondermaats in afmetingen) en onregelmatig (de dieren ontwikkelen een ongewoon bobbelvormige carapax, gekenmerkt door ongelijkmatige, niet-gladde dekschilden met tussenliggende groeven tot wel 5 mm diepte); bovendien blijkt slijtage zich nauwelijks of niet te kunnen herstellen en zou bij geslachtsrij-

Figuur 2. Een (bij gemis van nauwkeurige pleetsopgave zo nodig uitgebreide) hoksituering van de voor Belgisch-Limburg geciteerde locaties weer in de loop van de voorbije 100 jaar een aanwezigheid van de Europese Moerasschildpad, *Emys orbicularis*, is vastgelegd (zie tabel I): ○ = einde 19de eeuw ● = sinds 1950 (rasterhokken 2 km x 2,5 km, naar analogie met DE FONSECA, 1979).

Tabel 1. Chronologisch overzicht van de waarnemingen aan *Emys orbicularis* (L.) in Belgisch-Limburg (1886-1985).

jaartal/ periode	gemeente	locatie	plaatsbepaling volgens topogr. kaart ¹⁾	N (aantal exx.)	waarnemings- type	evaluatie v.d. waarneming(-en) volgens ref.	referentie
1886	Beverst	Oude Demer	34 1 11 / 34 1 12	2	gezien / gevangen	ontsnapt ²⁾	SMETS (1887) BAMPS (1894)
1892	Genk	vijvers Bokrijk	25 8 14 / 25 8 23	1	gevangen	ontsnapt ²⁾	BAMPS (1894)
1950-1955	Ulbeek	Boswinning (zgn. 'Leemkuil')	33 3 41	>5	gezien / gevangen ³⁾	?	ANONYMUS, mond. meded. 2.II.1985
1955	Genk	Winterslag, omg. Stiemerbeek	26 5 14	1	gevangen ⁴⁾	?	P. CAROLUS, mond. meded. 3 VII. 1985
1960	Zonhoven	Wijven, Sint-Jansvijvers	25 7 22	2-3	a) gevangen b) gezien	a) ontsnapt / uitgezet b) ?	a) PARENT (1979b) b) P. CAROLUS, mond. meded. 3.VII. 1985 ⁵⁾
1970	Sint-Truiden	Cicindria (over- welfd gedeelte omg. slachthuis	33 6 21	1	gezien	ontsnapt	R. VANDEPUT, mond. meded. 3 VII. 1985
1979 / 1980	Genk	Maten	25 8 42 / 26 5 13 / 26 5 31	1	gevangen	ontsnapt / uitgezet	BURNY (1984) BURNY, <i>in litt.</i> 5. VII. 1985

¹⁾ Naar analogie met DE FONSECA (1979). ²⁾ In het nabijgelegen kasteelpark van Schoonbeek (Beverst) werd in 1885 een aantal Europese Moerasschildpad- den ingebracht door de toenmalige eigenaar Graaf de Renesse (BAMPS, 1894). ³⁾ De locatie werd regelmatig bezocht door kinderen uit de buurt. Die kwamen er ondermeer vissen en spelen; één van de spelletjes bestond erin moerasschildpad- den te vangen met behulp van een vishaak, waaraan een kikkerpoot was bevestigd! ⁴⁾ In een landval voor muskusratten. ⁵⁾ In feite berust alle oorspronkelijke informatie omtrent deze locatie, ook de gegevens van PARENT (1979b), bij de heer P. CAROLUS (Lecocq, *in litt.* 2.VII. 1985). Toch wel merkwaardig hoe zgn. mededelingen in de loop van de tijd kunnen veranderen.

pe ♂♂ nogal eens een blokkerig van de spermatogenese optreden (BAL- LASTINA, pers. meded. 1984, 1985). Samenvattend mag worden gesteld dat er voor de ontsnapte of losgelaten (uitgezette) exemplaren van de Euro- pese Moerasschildpad in de natuur en in onze ktreien geen sprake kan zijn van gedijen, hoogstens van enigerma- te overleven.

Gelet op de geschetste situatie, als- mede op het ontsnappings- en uitzet- tingsverschijnsel als zodanig (waar- van terloops gezegd niet alleen deze soort het onderwerp blijkt te zijn, noch België het monopolie zou bezitten!), is het naar onze mening zeer terecht dat *Emys orbicularis* niet wordt be- schouwd als behorend tot de inheem- se fauna (DE FONSECA, 1979; PARENT, 1979a, 1979b; SPARREBOOM, 1981). Niettemin hebben we het interessant geacht om de bekende gegevens voor Limburg sinds 1886 eens bijeen te

brengen en te rangschikken. In het eerste gedeelte wordt daarvan een chronologisch overzicht gegeven (ta- bel 1). Verder hebben we in het tweede gedeelte getracht de achtergronden van die toch wel merkwaardige aan- wezigheden en dito waarnemingen te analyseren en te bespreken.

Commentaar

De waarnemingsdata omtrent de Eu- ropese Moerasschildpad, *Emys orbi- cularis*, in Limburg laten zich chrono- logisch opsplitsen in 2 afzonderlijke periöden, met name het einde van de 19de eeuw en de decennia na 1950. Voor de eerste helft van deze eeuw zijn geen waarnemingen bekend (fig. 3a).

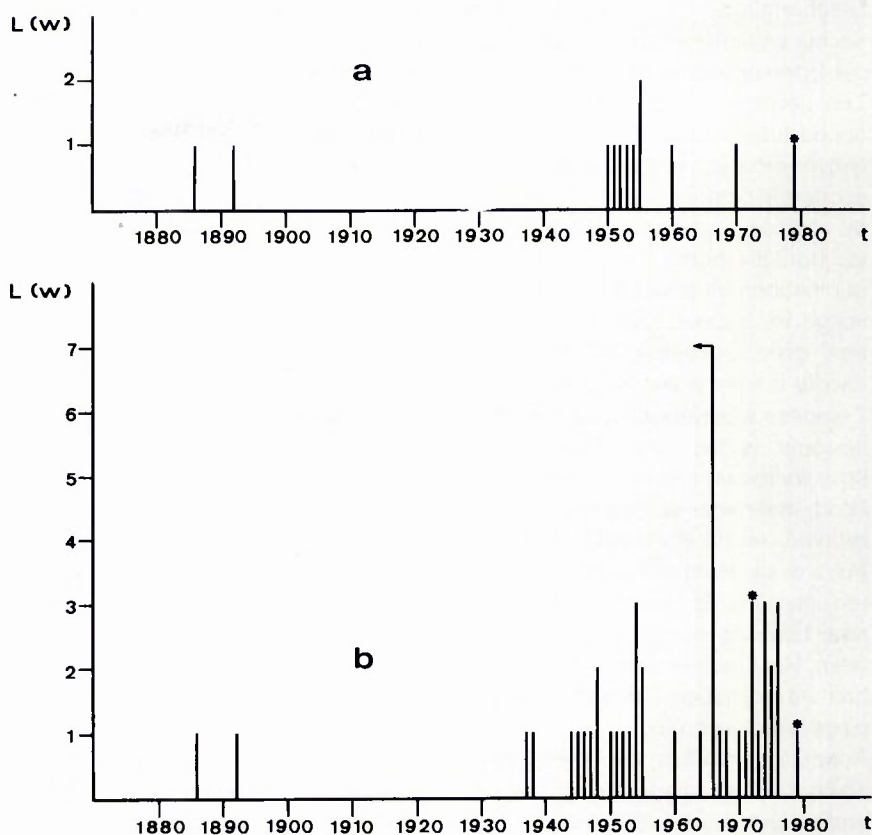
Wat de algehele situatie voor België betreft, is er een opvallende overeen-

komst vast te stellen voor de periode vanaf de eeuwwisseling tot heden, hoewel hier reeds enkele waarnemin- gen dateren van omstreeks W.O. II. De schaarse gegevens voor de twee- de helft van de vorige eeuw hebben uitsluitend betrekking op de provincie Limburg (fig. 3b).

De inbreng van geïmporteerde Euro- pese Moerasschildpad- den in het kasteelpark van Schoonbeek (Be- verst) in 1885 (BAMPS, 1894) dient te worden gezien tegen de historische achtergronden van die tijd. Terwijl in West-Europa de industriële revolutie volop bloeide, was er binnen hogere kringen een soort cultureel reveil ont- staan waardoor de kunsten en de na- tuur plotseling van een nieuwe be- langstelling konden genieten. De techniek en haar 'helse machines' hadden immers zonder voorgaande heel de maatschappelijke structuur drastisch gewijzigd. Door haar oplei-

ding, haar financiële middelen en vrije tijd vond een bovenlaag van de bevolking ondermeer in de natuur een uitstekende mogelijkheid om zich als elite te identificeren. Voorts brachten allerlei expeditie tot dan toe onbekende perspectieven aan en werd de exploitatie van natuurlijke rijkdommen vanuit Europa georganiseerd. De ontwikkelingen in handel en transport maakten het mogelijk dat niet alleen ertsen, mineralen en andere grondstoffen konden worden aangevoerd, maar ook planten en dieren. In deze samenhang van omstandigheden is het begrijpelijk dat de tweede helft van de 19de eeuw een periode was van uitgebreide naturalia-collecties, uitgelezen oranjerieën, grondige parkverfraaiingen met exotische bomen en struiken, maar ook van het sporadisch inbrengen in die parken van een of meerdere niet inheemse diersoorten en van het ontstaan van enkele diertuinen.

Over de herkomst van de Europese Moerasschildpadden in het kasteelpark van Schoonbeek laat BAMPs (1894) geen twijfel bestaan: hij vermeldt uitdrukkelijk het Middellandse-Zeegebied. Anderzijds wordt geen informatie verstrekt over het aantal exemplaren, noch over de wijze waarop ze in vernoemd park werden gehouden. Dat de dieren er konden ontsnappen, is wel bekend. Bijzonder interessant zijn de waarneming(en) aan en de vangst van 2 exx. in de nabijgelegen Oude Demer (Beverst), 1 jaar later, in 1886. Het is haast vanzelfsprekend dat SMETS (1887) en BAMPs (1894) dit voorval toeschrijven aan ontsnapping uit Schoonbeek. Tevens blijkt uit het betrokken relaas dat de plaatselijke bevolking nooit eerder moerasschildpadden had gezien: enkele landbouwers waren op zijn minst geschrokken! Een en ander wijst erop dat zulke dieren niet voorkwamen in de streek. Voor deze auteurs behoren moerasschildpadden trouwens niet tot de Limburgse fauna. Bovendien verwoordt SMETS (1887) een verspreidingsbeeld van de Europese Moerasschildpad dat in grote lijnen overeenstemt met de huidige situatie. Dit betekent, voor wat België betreft, dat er van een ingrijpende herpetogeogra-

Figuur 3. Waarnemingen aan *Emys orbicularis*, weergegeven per betrokken locatie ($L(w)$) en volgens chronologie (t); a: Belgisch-Limburg; b: België (gegevens overwegend ontleend aan DE FONSECA, 1979, en PARENT, 1979b); ← = jaartal voorafgaand; • = jaartal benaderend.

fische wijziging gedurende de laatste 100 jaar en met betrekking tot *Emys orbicularis*, geen sprake kan zijn. Of de inbreng van moerasschildpadden in het kasteelpark van Schoonbeek een alleenstaande gebeurtenis was voor die tijd, mag worden betwijfeld. Volgens BAMPs (1894) is het ex. dat 7 jaar later, namelijk in 1892, bij de vijvers van Bokrijk (Genk) werd aangekomen, alweer van dat zelfde park afkomstig. Ofschoon noch de onderlinge afstand (ong. 9 km in rechte lijn), noch een aantal overwinteringen in de vrije natuur een bezwaar hoeven te zijn, is het ook best mogelijk dat bijvoorbeeld in het kasteelpark van Bokrijk zelf moerasschildpadden werden ingebracht. Hoe dan ook was deze vangst andermaal een gevolg van ontsnapping.

Wat er met de terugvangsten is geschied, is slechts in 1 geval met zekerheid geweten: het ex. uit Bokrijk werd naar Hasselt overgebracht en kreeg er een nieuwe verblijfplaats in de tuin-

vijver van Dr. Bamps. Vermoed wordt dat de 2 exx. uit de Oude Demer werden terugbezorgd aan hun eigenaar, de toenmalige Graaf de Renesse in Schoonbeek. Het is alleszins onwaarschijnlijk dat deze moerasschildpadden zouden zijn gedood of dat ze terug op de vindplaats werden losgelaten. Wat ook de motieven zijn geweest, het resultaat is dat in beide gevallen deze uitheemse dieren uit onze natuur waarin ze niet thuishoren, werden verwijderd. Het is te betreuren dat er van dit (wellicht onbewust) natuurbeschermingsaspect avant-la-lettre in de volgende periode helaas niet erg veel meer terug te vinden is.

Een tweede en iets uitgebreider groep gegevens voor Limburg heeft namelijk betrekking op de decennia na 1950. Ook hier hebben enkele achtergronden stellig een aantal ontwikkelingen beïnvloed. Met de bekommernis om de schrijnende achteruitgang van de natuur en van de flora en fauna in het bijzonder, groeide ook in België de

beschermings- en restaurantiegedachte en nam de uitbouw van natuurgebieden en reservaten een aanvang. Ten gevolge van een soms ziekelijk opbod tussen de betrokkenen onderling in verband met de respectievelijke soortenrijkdom in 'hun' locatie, was de verleiding tot reïntroductie en zelfs tot inductie bijzonder groot. Sommigen hebben de daad bij het woord gevoegd en hebben alzo de natuur op een goed bedoelde, doch ondoordachte manier willen helpen. Voor de Europese Moerasschildpad, *Emys orbicularis*, is het verschijnsel in Limburg weliswaar niet met zekerheid bekend, maar voor de Boomkikker, *Hyla arborea*, en de Ringslang, *Natrix natrix*, wel: die werden tot vóór enkele jaren nog uit de Argonne (Frankrijk) naar Limburg meegebracht en losgelaten. Het is echter niet duidelijk of het hier om individuele dan wel om verenigingsinitiatieven ging.

Anderzijds raakten het aanschaffen en houden van allerlei dieren, ook van amfibieën en reptielen, als het ware gedemocratiseerd (pets). Zo was ondermeer de Europese Moerasschildpad na W.O. II een soort succesartikel in de Belgische herpetofaunahandel (DE FONSECA, 1979; DE FONSECA, pers. meded. 1980). De terrariumliefhebberij, die sindsdien nogal opgang maakte, betekende echter voor velen slechts een alternatief van de huiseijke hond of een verlengstuk van de interieur- en tuinrichting. Als de dieren al niet ontsnapten, werden ze naar de vakantie toe of bij verandering van hobby aan de natuur toevertrouwd, alwaar ze in hoge mate van 'groen' en 'vrijheid' konden genieten. Uitzettingen, geïnspireerd door dergelijke opvattingen, kunnen trouwens niet als onbelangrijk worden afgedaan.

Het ligt zeker niet in de bedoeling van deze bijdrage om in te gaan op de uitzettingsproblematiek als zodanig. Wie over de zin en de onzin van introducties en reïntroducties meer wenst te vernemen, kan onder andere te rade bij VAN GELDER (1977) en HUBLÉ (1979).

In de 2 bibliografische vermeldingen voor deze periode, namelijk met betrekking tot Wijven, Sint-Jansvijvers (Zonhoven) (PARENT, 1979b) en de

Maten (Genk) (BURNY, 1984), worden de vangsten toegeschreven aan gevallen van ontsnapping of uitzetting. Wat de persoonlijke mededelingen betreft, zijn we dezelfde mening toegedaan, al ontbreekt ook hier elk daadwerkelijk spoor of concrete aanwijzing.

Voor Wijven, Sint-Jansvijvers is het vermoeden omtrent uitzetting nochtans erg groot. Op deze locatie zou de familie Carolus in de jaren '50 enkele Europese Moerasschildpadden 'in gevangenschap' hebben gehouden (ANONYMUS, pers. meded. 1985). Van zijn kant wist de heer P. CAROLUS zelf ons alleen te vertellen dat hij in die tijd regelmatig moerasschildpadden kon waarnemen op een vijverdijk 'dicht bij huis' en dat de dieren er overwinterden (mond. meded. 3. VII.1985). Anderzijds zijn de heren J. BIJNENS en R. VANDEPUT, beiden uit generaties van viskwekers in Midden-Limburg, zeer formeel: zij hebben nooit één moerasschildpad in hun vijvers aangetroffen, noch in Zonhoven, noch elders in Limburg (mond. mededelingen 3. VII. 1985).

Het is merkwaardig dat alle bekende vindplaatsen na 1950 gelegen zijn in een straal van 6 à 7 km rond de gemeenten Genk, Hasselt en Sint-Truiden. In de noordelijke helft van Frankrijk, waar *Emys orbicularis* eveneens niet endemisch is, liggen de vindplaatsen ook in de onmiddellijke omgeving van stedelijke agglomeraties (PARENT, 1979b). Dat petting meer aantrekkingskracht heeft in zulke agglomeraties dan op het platteland, is overigens geweten.

In vrijwel alle gevallen waar vangsten zijn geschied, werden de dieren opnieuw ter plekke losgelaten. Dr. Y. LECOCQ kocht begin de jaren '60 in Hasselt een Europese Moerasschildpad van iemand die beweerde dat hij ze 'ergens' in Limburg had gevangen (*in litt.* 2.VII.1985). De anekdote wil verder dat het ex. ook uit het tuinvijvertje in Hasselt wist te ontsnappen! Over het lot van de exx. bij de Boswinning (Ulbeek) hebben we het raden: zij waren zo goed als speelbal voor de kinderen uit de buurt. Het terug loslaten van een gevangen ex. in het natuurreserveaat van de Maten (BURNY, *in litt.*

5.VII.1985) kadert naar onze overtuiging in de reeds aangehaalde obsessie naar soortenrijkdom. Een dergelijke daad getuigt alleszins van weinig inzicht en heeft met het natuurbehoud geen uitstaans.

Betekenisvol is toch wel dat er voor de periode tussen de eeuwwisseling en W.O. II, zowel voor Limburg als voor België in het algemeen, een leemte in de waarnemingen aan Europese Moerasschildpadden kan worden vastgesteld. Zelfs SCHREITMÜLLER (1935), die omwille van enkele bizarre meldingen voor ons land een slechte reputatie geniet, laat België hieromtrent ongemoeid. Uit het collectierepertoire van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (KBIN) blijkt voorts dat er tussen 1937 en 1946 herhaaldelijk veldbezoeken werden verricht in de streek tussen Genk en Zonhoven. Aangezien in die tijd nogal een verzamelwoede aan dag werd gelegd, zou een vangst van een moerasschildpad ongetwijfeld haar weg hebben gevonden naar de collectie in Brussel, hetgeen niet het geval is geweest. Als medewerker aan dat zelfde instituut vermeldt DE WITTE (1948) dat de Europese Moerasschildpad, *Emys orbicularis*, nooit in België werd gesignaleerd (!), maar dat de soort naar analogie met haar aanwezigheid in het zuiden van Nederlands-Limburg, best weleens in Belgisch-Limburg zou kunnen aangetroffen worden, er evenwel aan toevoegend, en we citeren: "... quoique cette éventualité soit extrêmement improbable." Deze historische woorden hebben thans een bittere bijmaak: de Europese Moerasschildpad werd inderdaad nog in Limburg aangetroffen, maar onder welke omstandigheden!

Besluit

Er dient op gewezen te worden dat van alle controversiële herpetofauna-waarnemingen in de provincie Limburg gedurende de laatste 100 jaar een relatief belangrijke fractie betrekking heeft op de Europese Moerasschildpad, *Emys orbicularis*. Naast fou-

tieve determinatie (!) zijn zulke waarnemingen stellig het gevolg van ont-snapping of uitzetting van in gevangenschap gehouden dieren. Toch willen we dergelijke voorvallen niet dramatiseren. Het vrijwillig of onvrijwillig uitzetten van deze moerasschildpad-den is voorzeker nooit grootschalig gebeurd, en evenmin talrijk of regelmatig. In het tegenovergestelde geval zou het aantal waarnemingen of terugvangsten immers beduidend hoger zijn.

De 2 afzonderlijke aanwezigheidsperiodes (met voor heel België een interval van zowat 50 jaar!) en de achtergronden waartegen ze respectievelijk kunnen worden verklaard, zijn van die aard dat ons het predikaat tijds- of trendgebonden zeer toepasselijk lijkt. Rekening houdend met de algehele situatie voor België (PARENT, 1979b) en met de in deze bijdrage besproken aspecten rond het authenticiteitsvraagstuk, kan de Europese Moerasschildpad, *Emys orbicularis*, geenszins worden beschouwd als behorend tot de Limburgse herpetofauna.

Literatuur

- ARNOLD, E.N. en J.A. BURTON, 1978. A Field Guide to the Reptiles and Amphibians of Britain and Europe. Londen, Collins.
- BAMPS, C., 1894. Faune des reptiles et des batraciens de la province de Limbourg. Soc. Chorale et Littéraire Les Mélophiles de Hasselt 30 (52-54): 195-220.
- BUND, C.F. VAN DE, 1956. De Nederlandse reptielen. Wetensch. Meded. Koninkl. Nederl. Natuurhist. Ver. 20.
- BUND, C.F. VAN DE, 1964. De verspreiding van de reptielen en amfibieën in Nederland. Vierde Herpetogeografisch Verslag. Nederl. Ver. Herpetol. Terrariumk. Lacerta.
- BURNY, J., 1984. Trek en terreingebruik van de amfibieën in een gedeelte van het reservaat "De Maten" te Genk (provincie Limburg) in 1983. De Wielewaal 50 (1): 2-16.
- DEGERBOL, M. en H. KROG, 1951. Den europaeiske Sumpskildpadde (*Emys orbicularis* L.) in Danmark. Danmarks Geol. Unders. 2 (78): 1-130.
- FONSECA, Ph. DE, 1979. De Herpetofauna in Oost- en West-Vlaanderen. Doctoraatsproefschrift Wetenschappen (groep Dierkunde), Rijksuniversiteit Gent.
- GELDER, J.J. VAN, 1977. Uitzetten van dierenzinnig of onzinnig? De Levende Natuur 80 (5): 105-111.
- HUBLÉ, J., 1979. Konfliktsituaties: jacht, bloemplukken, reïntroductie van soorten. In: Cursus Natuurbeheer Belg. Natuur- en Vogelreservaten. Brussel, BNVR.
- KREFFT, G., 1955. Eine Subfossile *Emys orbicularis* aus dem Querkalk von Laer (Landkreis Osna-brück). Zool. Anz. 154: 261-266.
- MAREN, M.J. VAN en L.H. VAN WIJNGAARDEN-BAKKER, 1972. Vondsten van de moerasschildpad (*Emys orbicularis* L.) uit Voorschoten. Helinium 12 (2): 154-159.
- MATZ, G. en D. WEBER, 1983. Guide des Amphibiens et Reptiles d'Europe. Neuchâtel, Delachaux & Niestlé.
- MERTENS, R., 1947. Die Lurche und Kriechtiere des Rhein-Main Gebietes. Frankfurt am Main, Kramer.
- MERTENS, R. en H. WERMUTH, 1960. Die Amphibien und Reptilien Europas. Dritte Liste, nach dem Stand vom 1. Januar 1960. Frankfurt am Main, Kramer.
- PARENT, G.H., 1979a. Atlas provisoire commenté de l'herpétofaune de la Belgique et du Grand-Duché de Luxembourg. Les Natur. Belg. 60 (9-10): 251-333.
- PARENT, G.H., 1979b. Contribution à la connaissance du peuplement herpétologique de la Belgique et des régions limitrophes. Note 4. La question controversée de l'indigénat de la Cistude d'Europe, *Emys orbicularis* (LINNÉ), en Lorraine, au Benelux et dans les territoires adjents (sic). Archs. Inst. Gr.-Duc. Luxemb., N.S. 38 (1977-78): 129-182.
- RÉMY, P.A., 1951. A propos des récentes découvertes de la tortue des marais. Bull. Soc. Natur. Luxemb., N.S. 45 (1951): 20-23.
- SCHOEP, A., 1943. Een Schildpad (*Emys orbicularis*) in het oppervlakteveen van Heusden-Destelbergen bij Gent. Meded. Koninkl. VI. Acad. Wetensch., Lett. & Sch. Kunst. Belg. 5 (16): 1-10.
- SCHREITMÜLLER, W., 1935. Ein Beitrag zur Fauna Ost-Belgiens. Das Aquarium (Berlin) 9 (8): 161-164.
- SCHREUDER, A., 1946. De Moerasschildpad, *Emys orbicularis* (L.), fossiel en levend in Nederland. Natuurhist. Maandbl. 35 (9-12): 58-61, 72-75.
- SMETS, G. (1887). Les Chéloniens. Rev. Quest. Sci. 21: 382-408.
- SPARREBOOM, M. (red.), 1981. De amfibieën en reptielen van Nederland, België en Luxemburg. Rotterdam, Balkema.
- WERMUTH, H., 1952. Die europäische Sumpfschildkröte. Leipzig, Die Neue Brehm Bücherei.
- WITTE, G.F. DE, 1948. Faune de Belgique. Amphibiens et Reptiles. Bruxelles, Patrim. Mus. Roy. Hist. Natur. Belg.

Résumé*

Réflexions au sujet de la Cistude d'Europe, *Emys orbicularis* (LINNÉ), et de son apparition au Limbourg belge au cours des 100 dernières années (1886 - 1985).

Quoique cela ait quelque chose d'in vraisemblable, des Cistudes d'Europe ont pu être observées de temps en temps au cours des 100 dernières années, en Belgique et notamment dans la province du Limbourg.

Il est aujourd'hui admis que de telles apparitions dans la nature en nos régions ne puissent concerner que des exemplaires échappés ou remis en liberté (introduits) (DE FONSECA, 1979; PARENT, 1979b).

Après avoir donné un aperçu chronologique des différentes apparitions au Limbourg, l'auteur essaie d'avancer quelques hypothèses en vue d'une éventuelle explication. Dans le cadre du problème de l'authenticité, il fait remarquer qu'étant donné 2 périodes d'apparition bien distinctes, séparées, en ce qui concerne la Belgique entière, par un intervalle de à peu près 50 ans, il est très naturel de conclure que des facteurs de temps ou de "mode" soient en jeu.

L'auteur souligne enfin qu'à son avis la Cistude d'Europe, *Emys orbicularis*, ne saurait être considérée comme appartenant à l'herpétofaune limbourgeoise.

* Traduction Bert Peeters, K.U. Leuven.

Korte mededelingen

Waarnemingen in Midden- en Zuid-Limburg van de pas kort geleden ontdekte Kogelspin *Enoplognatha latimana* Hippa en Oksala (Araneae, Theridiidae).

In 1982 onderscheidde HIPPA en OKSALA bij hun revisie van *Enoplognatha ovata* (Clerck, 1757) een nieuwe soort, die zij de naam *Enoplognatha latimana* gaven (HIPPA en OKSALA, 1982, p. 217).

De ♂♂ van *E. latimana* zijn gemakkelijker van die van *E. ovata* te onderscheiden, ondermeer door het veel grotere laterale deel van de mediale apofyse van de palp-tarsus en het naar de top van het cymbium toegebogen uiteinde van de conductor, wanneer deze van mediaal bekeken wordt. Bij *E. ovata* loopt het uiteinde van de conductor van mediaal bekeken ongeveer evenwijdig aan de binnenrand van het cymbium (SNAZELL, 1983, fig. 1, 2 cf. 3, 4). De ♀♀ van *E. latimana* verschillen onder meer van die van *E. ovata* in de complexe structuur van de achterrand van de epigyne (HIPPA en OKSALA, 1983, fig. 1 t/m 8 cf. 9, 10; SNAZELL, 1983, fig. 5 cf. 7), en de vorm van de vulva (SNAZELL, 1983, fig. 6 cf. 8).

In de "spinnenkollektie P. Chrysanthus" bevindt zich een ♀ van *E. latimana*: Brunssum, 22 aug. 1950, bosweg. Dit was gedetermineerd als *Theridion ovatum*, een synoniem van *E. ovata* (CHRYSANTHUS, 1951, p. 98).

De tweede auteur verzamelde op 28 juli 1982 3 ♀♀ van deze soort als handvangsten in een drassig terrein te Bussereind (Gemeente Beesel) en op 27 juli 1984 een ♂ langs een bosrand in Belfeld (sleepvangst).

De eerste auteur verzamelde op 12 juli 1983 2 ♂♂ en 1 ♀ van *E. latimana* op een naar het zuiden geëxponeerde helling van de Sint Pietersberg binnen de E.N.C.I.-groeve (sleepvangsten).

Op 14 juli 1983 ving hij op de naar het zuidoosten geëxponeerde helling van de Bemelerberg 14 ♂♂ en 2 ♀♀ van deze soort, tegenover 4 ♂♂ en 9 ♀♀ van *E. ovata* en op de zuidwestelijke

helling 3 ♂♂ en 2 ♀♀ van *E. latimana* tegenover 2 ♂♂ en 11 ♀♀ van *E. ovata*.

Op 19 sept. 1983 werd nog een ♀ van *E. latimana* gevangen op de zuidwestelijke helling. (alle vangsten eveneens gesleept).

De relatieve verschillen in de verhouding ♂♂/♀♀ kunnen erop wijzen, dat *E. latimana* zich later in het seizoen voortplant dan *E. ovata* (zie hierover ook SNAZELL, 1983, p.96).

De hier genoemde vangsten zijn de eerste waarnemingen van *Enoplognatha latimana* in Nederland. De vangsten op de Sint Pietersberg en de Bemelerberg zijn gedaan in het kader van een uitgebreide inventarisatie van de spinnen van deze gebieden. Hier van zal in een later stadium verslag worden gedaan.

Omdat er nog maar weinig bekend is over de verspreiding, habitatpreferentie en fenologie van *E. latimana* in vergelijking met *E. ovata*, zal nader onderzoek worden ingesteld naar het voorkomen van beide soorten.

Summary

First records of *Enoplognatha latimana* Hippa & Oksala, 1982 (Araneae, Theridiidae) in The Netherlands (Province of Limburg) are discussed briefly.

Literatuur

- CHRYSANTHUS, P., 1951. Spinnen uit Limburg. Natuurhistorisch Maandblad 40 (9): 97 - 100.
 HIPPA, H. en I. OKSALA, 1982. Definition and revision of the *Enoplognatha ovata* (Clerck) group (Araneae: Theridiidae). Entomol. scand. 13: 213 - 222.
 HIPPA, H. en I. OKSALA, 1983. Epigynal variation in *Enoplognatha latimana* Hippa & Oksala (Araneae, Theridiidae) in Europe. Bull. Br. arachnol. Soc. 6 (3): 99 - 102.
 SNAZELL, R., 1983. On two spiders recently recorded from Britain. Bull. Br. arachnol. Soc. (3): 93 - 98.

A.W.F. Meijer

J.H.G. Peeters

Natuurhistorisch Museum Maastricht

Nogmaals herfstbloei Bosanemonen

Hierbij nog een late reactie uit de Randstad op de Korte Medeling van de heer P.J. van Nieuwenhoven in ons Maandblad van oktober 1984 betreffende herfstbloei van de Bosanemoon

(*Anemone nemorosa*) in een bos in Zuid-Limburg.

Daar lees ik de datum van 1 september 1984, één Bosanemoon in volle bloei, periode van grote droogte als mogelijke oorzaak, mededelingen in de literatuur en het voorkomen in een park in Oegstgeest.

Om met het laatste te beginnen: Elk jaar opnieuw vind ik bij wandelingen in september en oktober in het park van Kasteel Oud Poelgeest te Oegstgeest op verschillende plaatsen enkele tientallen Bosanemonen in bloei. Op 1 oktober 1985 telde ik ongeveer 20 exemplaren, waarvan sommigen bijna uitgebloeid waren.

Op 2 oktober 1985 kwam ik tot mijn verbazing in het nabij gelegen Leidse stadspark (Leidse Hout) ook bloeiende exemplaren tegen.

Omdat de herfstbloei voorkwam op plaatsen waar de Bosanemoon zeer talrijk aanwezig was, hoopte ik ze, mede door het extreem zachte weer, ook nog aan te treffen in buitenplaatsen in de wijde omgeving met rijke voorjaarsbloei van de plant. Dat was echter niet het geval.

Oud Poelgeest is rijk aan stinzenplanten in vrij veel soorten. De Bosanemoon komt er massaal voor en groeit er veelal in klonen met bloemkleuren variërend van rose-wit tot vrij donker paars-rood. De vermenigvuldiging gebeurt niet alleen vegetatief, maar ook door zaad. Kiemplantjes zijn vrij veel waargenomen. Het is moeilijk te zeggen, gezien het verspreide voorkomen, of de herfstbloei hier aan bepaalde klonen gebonden is.

Verzamelde Oudemans reeds in 1843 Bosanemonen op Oud Poelgeest, de eerste boom van de Leidse Hout werd pas geplant in 1929. Voordien was het een agrarisch gebied, waarvan nu nog een boerderij over is. Stinzenplanten zullen daarna zijn aangeplant. Zijn de Bosanemonen afkomstig van Oud Poelgeest?

In de Leidse Hout was de herfstbloei geconcentreerd in 15 exemplaren op 3 m². Het lijkt er op dat we hier wel met een of meer klonen te maken hebben.

Wat de literatuur betreft: herfstbloei in Oud Poelgeest is al lang bekend. In De Levende Natuur komen we het te-

gen in de jaargangen 35 (pag. 302) en 40 (pag. 253). Ook in de buitenplaats Rust en Vreugd in Wassenaar komt herfstbloei voor volgens het zelfde tijdschrift jaargang 68 (pag. 287). Ik heb verder gemerkt dat extreme omstandigheden geen mogelijke oorzaak van herfstbloei zijn in Oud Poelgeest. De bloei is wel tamelijk afhankelijk van temperatuur en licht. Temperatuur: hoe warmer nazomer en herfst, hoe eerder en hoe meer bloei. Licht: Bosanemonen alleen in blad zag ik in oktober 1985 op sterk beschaduwde plaatsen.

Hoe ziet de bloeiende Bosanemoon er uit in de herfst? In Oud Poelgeest en de Leidse Hout hebben ze ongeveer dezelfde grootte als in het voorjaar.

De kleur is echter volkomen wit. Zilver witte exemplaren heb ik in het voorjaar nooit waargenomen.

Hopelijk zal deze reactie van boven de rivieren de Limburgers aanzetten de Bosanemoon in de herfst ook eens te zoeken.

J.M. de Graaf,
van Heemskerkplein 18,
Lisse

WARN organiseert inventarisatie-dag

De Werkgroep Amfibieën en Reptielen Nederland organiseert op zaterdag 8 maart 1986 een 'Inventarisatie-dag'.

Diverse aspecten van het inventariseren van amfibieën en reptielen komen aan de orde, zoals:

- de kunst van het inventariseren;
- opslag en verwerking van gegevens;
- resultaten van inventariseren;
- het nut van inventariseren

De huidige ontwikkelingen in het inventariseren op landelijk en regionaal niveau krijgen aandacht. Tussen de verschillende programma-onderdelen is er gelegenheid tot discussie.

Belangstellenden kunnen de Inventarisatie-dag kosteloos bijwonen.

Men wordt verzocht zich schriftelijk aan te melden bij het WARN-secretariaat (p/a Plantage Middenlaan 53, 1018 DC Amsterdam).

Het programma wordt dan t.z.t. toegezonden.

De Inventarisatie-dag wordt gehouden te Nijmegen, waar de Afdeling Dieroecologie van de Katholieke Universiteit als gastheer optreedt.

Natuurstudieweekend in Haspengouw.

Het heuvelachtige Haspengouwse landschap is overwegend een cultuurlandschap, maar herbergt nog nageenog onbekende natuurlijke biotopen: kasteelparken, hellingbosjes, natte valleigronden en holle wegen. De holle wegen zijn erg typisch voor de streek. Hun ontstaan gaat terug van de Romeinse bezetting (voormalige heerbanen) tot de industrialisatie in de 19de eeuw (verlaten spoorwegtracés). Hier komen een aantal zeldzame vogels voor waaronder grauwe klauwier, braamsluiper en sprinkhaanrietzanger. De flora biedt een typisch voorjaarsaspect en een rijke zomerbloei. De kasteelbossen, met hun majestueuze bomen, herbergen dan weer echte bosvogels; in het voorjaar is de bloei van duizende anemonen, narcissen en sleutelbloemen een ware lust voor het oog.

Om U de kans te bieden, samen met andere natuurliefhebbers en onder deskundige begeleiding, de natuur in Haspengouw te ontdekken, richt het Provinciaal Natuurcentrum een natuurstudieweekend in, tijdens het Pinksterverlof van vrijdagavond 16 mei (ev. zaterdagmorgen) tot maandagavond 19 mei 1986.

Tijdens dit week-end zal vooral aandacht besteed worden aan flora en fauna van holle wegen (waaronder een stukje romeinse weg) en van een kasteelbos, nl. het Manshovenbos te Heks, dat normaal niet toegankelijk is voor publiek. Ook de algemeen landschappelijke aspecten van Haspengouw zullen ruime aandacht krijgen. Deze activiteiten staan onder leiding van wetenschappelijke medewerkers van het Provinciaal Natuurcentrum. Het Natuurcentrum voorziet alle benodigheden om U een leerrijk week-end te bieden: veldstudie-materialen, documentatie, fiets enz... .

Om aan dit natuurweekend deel te nemen hoeft U geen specialist te zijn. Een levendige interesse voor de natuur is wel een vereiste.

Standplaats is het schilderachtige kasteel van Hoepertingen (Tussen Borgloon en Sint-Truiden) (Kasteelstraat 10, Borgloon 3855), waar U volpension krijgt met overnachting in kamers van 2 personen en waar voor de gelegenheid een veldlabo wordt ingericht. Het maximum aantal deelnemers is 15, de minimumleeftijd 16 jaar.

Voor personen uit de streek zelf is deelname zonder overnachting mogelijk.

Prijzen: - 3 overnachtingen + volpension: 2.800,— Fr. - 2 overnachtingen (zaterdag + zondag) + volpension: 2.600,— Fr. - enkel maaltijden: 2.300,— Fr.

Indien U geïnteresseerd bent, neem dan contact met het Provinciaal Natuurcentrum Populierenlaan 30, 3620 Lanaken-Rekem (Tel. 011/71.44.44). U krijgt dan meer informatie thuis bezorgd.

De Morinelplevier in Limburg; een voorspelbare dwaalgast?

Op de trektelpost Vrouwenbos (Beek) worden al sinds 1978 systematische trektellingen verricht. Daarbij is er inmiddels een flinke lijst met waarnemingen van zeldzame vogels ontstaan. Ook in 1985 werden de soms saaie tellingen diverse keren opgefleurd door schaarse of zeldzame soorten (bv. Duinpieper, Zwarte wouw, Regenwulp en Ijsgors). De meest opvallende waarneming was wel die van een Morinelplevier in de vroege ochtend van 28 augustus.

Op die datum zag ondergetekende een steltloper, die een Bonte strandloperachtig "tjurr" uitte, vanuit het westzuidwesten de telpost naderen. De vogel kwam vervolgens zo dichtbij langs dat het niet veel moeite kostte deze als Morinelplevier te determineren. Het compacte plevierensilhouet, de korte donkere snavel, het grote donkere oog, de zeer opvallende brede witte oogstreep, de afgeronde staart, de lichte bruin-grijze onderde-

Waarnemingen van de Morinelplevier in Limburg

4-9-1909	1 ex. dood gevonden	Venray
28-8-1922	1 ex. geschoten	Schimmert
8-9-1923	4 ex. (wv. 1 juv. geschoten)	"de Peel" Venray
28-8-1937	6 ex.	Montfort
28-8-1937	2 ex. geschoten	Venray
11-9-1948	1 ex. dood gevonden (deze vogel was datzelfde jaar als nestjong in Noorwegen geringd)	Sittard
28-8-1985	1 ex. trekkend richting zuid	Béek

len en vrij donkere bovenzijde en de roep waren daarbij doorslaggevende kenmerken (zie oa. CRAMP *et al.*, 1983). Gezien de kleuren van de onderzijde ging het hierbij waarschijnlijk om een juveniel exemplaar of een volwassen vogel in winterkleed. Met maar 7 bekende waarnemingen tot nu toe behoort de Morinelplevier in Limburg tot de dwaalgasten of toevallige gasten (GANZEVLES *et al.*, 1985;

HENS, 1965). In bijgaande tabel zijn alle waarnemingen opgenomen.

Wat in dit overzicht meteen opvalt is dat maar liefst 4 van de 7 waarnemingen op 28 augustus zijn gedaan. In het Westduitse Westfalen is de soort met maar 8 gedateerde waarnemingen tot 1968 eveneens een dwaalgast. Het "toeval" wil dat ook hier twee waarnemingen op 28 augustus

zijn gedaan (PEITZMEIER 1979). Kunnen we deze soort, gelet op de vreemde voorkeur voor 28 augustus, eigenlijk nog wel een toevallige gast noemen? De statusomschrijving voorspelbare dwaalgast lijkt hier welhaast beter op zijn plaats.

Literatuur

- CRAMP, S. & K.E.L. SIMMONS, 1983. Handbook of the birds of Europe, the Middle East and North Africa. Volume 3 - Waders to Gulls. Oxford.
- GANZEVLES, W. *et al.*, 1985. Vogels in Limburg. Publ. Natuurhist. Gen. Limb. XXXV (5-10).
- HENS, P.A., 1965. Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg, benevens een vergelijking met die der aangrenzende gebieden. Publ. Natuurhist. Gen. Limb. XV.
- Peitzmeier, J., 1979. Avifauna von Westfalen. Münster.

R. Schols
Pijperstraat 46
6164 XT Geleen

Boekbesprekingen

Handboek Sier - en Edelstenen

Curzio Cipriani en Alessandro Borelli, vertaling uit het Italiaans door dr. ir. A.A.F. Lagerwey, Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum, 1985, 348 blz., afbn., lit. opg., reg., Prijs f 49,90.

Een van prachtige foto's voorzien naslagwerk van alle stenen die voor sierdoeleinden worden gebruikt. Vooral bestemd voor liefhebbers en kenners. Voor geologisch geïnteresseerden is vrij veel informatie over ontstaan, structuur, eigenschappen en voorkomen opgenomen. Omdat dit boek enigszins buiten het bestek van het maandblad valt - zeker voor wat betreft kunstmatige producten en syntheses - wil ik met deze korte bespreking volstaan.

W.O.

Broedvogels van Winterswijk

Vogelwerkgroep Zuidoost-Achterhoek van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Verenigingen, Stichting Uitgeverij K.N.N.V. Hoogwoud, 1985 - 232 blz., Ktn., afbn., tabellen, reg., lit. opg. Prijs: f 40,- (leden K.N.N.V. f 30,-).

Dit boek dat tot stand is gekomen na drie jaar intensief speuren, daarbij gebruik makende van de gegevens van een behoorlijk potentieel aan waarnemers, geeft een overzicht van de vogelbevolking uit een gebied dat tot nog toe onbesproken was gebleven, maar toch wel zó belangrijk is om de gegevens hierover op schrift te stellen en te bundelen.

De samenstellers zijn dit verslag begonnen met een stukje geschiedenis over het ontstaan van dit boek, om vervolgens een hoofdstuk aan de opbouw en ontwikkeling van het landschap te wij-

den met kaartjes en toepasselijke illustraties. In het hoofdstuk "Het ornithologische onderzoek" wordt de werkwijze van alle medewerkers uitvoerig besproken om daarna nog in een hoofdstuk aandacht te vragen voor het voorkomen van broedvogels in relatie tot omliggende gebieden, landschapstypen en bostypen. Maar het grootste deel van dit boekwerk wordt uiteraard in beslag genomen door de besprekingen van de broedvogelsoorten van Winterswijk.

Van alle waargenomen soorten zijn uitgebreide wetenswaardigheden over status, verspreiding, broedhabitat, broedvogelaantallen en verleden vermeld. Van elke voorkomende soort is een kaartje van het gebied opgenomen waarop de dichtheid staat aangegeven en van vele vogels bovendien een zeer goede zwart-wit foto.

Aan het slot treffen we een uitgebreide literatuur-opgave aan en een korte samenvatting van de inhoud, die vanwege het belang van het gebied voor het aangrenzende Duitsland ook in het Duits is vertaald.

In het Voorwoord van de hand van Prof. Voous wordt het initiatief van de Vogelwerkgroep voor deze uitgave toegejuicht omdat het hier een gebied betreft dat, naast de vele avifauna- beschrijvingen van andere delen van ons land nog onbesproken was gebleven.

Gaarne spreken ook wij onze welgemeende waardering uit voor het omvangrijke en zeer tijdrovende werk van samenstellers en overige medewerkers.

Men kan dit boek bestellen door de kosten (f 30,- voor leden K.N.N.V. en f 40,- voor niet leden) over te maken op giro-rekening 130.28 van Bureau K.N.N.V., B. Hoogenboomlaan 24, 1718 BJ Hoogwoud. Porto- en verpakingskosten zijn in de prijs inbegrepen.

H. Th.

Thieme's spinnengids

Dick Jones, vert. en bew. door W. van Katwijk, Zutphen, Thieme, 1984. 319 blz., afbn., reg. (Thieme's natuurgidsen). Prijs f 49,90.

Spinnen staan bij het grote publiek doorgaans in een kwaad daglicht. Men is er bang voor en komt er daardoor niet aan toe om een spin eens goed te bekijken.

Maar zelfs in de kringen van de natuur liefhebbers behoren degenen, die zich intensief met de spinnenstudie bezighouden, tot de uitzonderingen. Dat is begrijpelijk. Voor de determinatie van de meeste inheemse soorten is een goede binoculair met dito verlichting noodzakelijk en is men aangewezen op moeilijk toegankelijke vakliteratuur, die zich meestal niet van de nederlandse taal bedient.

Wie een spinnenverzameling wil aanleggen, stuit op de moeilijkheid dat spinnen alleen in vloeistof (doorgaans alcohol 70%) bewaard en bekeken kunnen worden. Die is duur, of als hij niet duur is, moeilijk te krijgen, en ook de exercities met glazen buisjes en potjes werken het aanleggen van een kollektie niet in de hand. Voor velen zullen deze barrières niet of nauwelijks te nemen zijn. Wie minder ver wil gaan, was tot voor kort aangewezen op enige K.N.N.V.- mededelingen, en het boekwerk "De spinnen van Nederland" van Ing. W. van Katwijk.

Nu is er dan Thieme's spinnengids, een vertaling en gedeeltelijke bewerking van een oorspronkelijk engelstalige uitgave.

Wat het eerst in het oog valt, zijn de zeer vele, uitzonderlijk fraaie kleurenfoto's van levende spinnen, die het werkje tot een uiterst aantrekkelijk geheel maken. Wie durft er na het inzien ervan nog te beweren, dat spinnen onooglijke dieren zijn? Maar ook de tekst verheft het niveau ervan ver boven het bekende "plaatje met een praatje". In de inleidende tekst kan men met weinig moeite

veel bijzonderheden over spinnen en hun naaste verwanten te weten komen. Na een eerste kennismaking met de groep "spinachtigen" zijn er hoofdstukjes over het uiterlijk van spinnen, hun levensgeschiedenis, voortplanting, gedrag enz., en worden waardevolle wenken gegeven over het fotograferen en verzamelen van spinnen.

De nederlandse spinnenfauna omvat enige honderden soorten. Een belangrijk deel daarvan is erg klein. De betreffende soorten lijken veel op elkaar en missen duidelijke "veldkenmerken". Deze soorten zijn terecht buiten de opzet van de gids gebleven.

De gids pretendeert, dat de overige, meer karakteristieke soorten via een "sleutel tot de families" op soort kunnen worden gebracht. Heeft men de familie vastgesteld, dan wordt men verwezen naar een beknopte beschrijving van de voornaamste kenmerken en eigenaardigheden van de betreffende spinnen-familie en kan vervolgens, door vergelijken van de illustraties en de soortbeschrijvingen, elk vergezeld van aanvullende gegevens over habitat en verspreiding binnen Europa, komen tot een keuze uit de aangeboden soorten, waarbij de kanttekening moet worden geplaatst, dat de bewerking geen rekening ermee heeft gehouden, dat er soorten zijn, die wel in ons land voorkomen, maar niet in Engeland. Deze ontbreken.

Men kan zich afvragen, wat de waarde van zo'n determinatie is. Zeker zal hij de weetgierigheid van de geïnteresseerde leek bevredigen, maar waar hogere eisen aan de betrouwbaarheid ervan gesteld moet worden (waarbij ik denk aan eventuele publicatie van waarnemingen) zal blijken, dat die onvoldoende is. Het pad dat leidt tot een honderd procent nauwkeurige determinatie (en dat is de te stellen eis) is bezaaid met doornen. De in deze spinnengids aangereikte middelen zijn in vele gevallen te beperkt (hoe kan dat ook anders in deze opzet) om de vereiste nauwkeurigheid te bereiken.

Dit neemt niet weg, dat de hier besproken spinnengids naar mijn mening een begerenswaardig bezit is voor de natuurliefhebber. Het lezen en kijken erin is een bijzonder genoeg. Met de genoemde beperkingen in het achterhoofd zal het gebruik ervan in het veld niet minder plezierig zijn. Uitgaven als deze zijn een ware stimulans tot natuurbeleving. Wellicht zal het gezelschap, dat aan intensieve spinnenstudie doet, zich binnenkort weer hebben uitgebreid!

A.W.F. Meijer

Giftige planten in een oogopslag

Lucia Woodward. Weesp, Moussault, 1985. blz., afbn., reg. Prijs: f 29,50.

Planten bezitten talloze eigenschappen, die hen voor de mens aantrekkelijk maken: ze worden geplukt, aangeplant en gegeten. Helaas kunnen ze behalve nuttig en mooi ook giftig zijn. Aan de bui-

tenkant is niet te zien of een mooie bes giftig of eetbaar is, en het is beter om dat van te voren te weten dan om daar mee te experimenteren. Een boek dat zich met dit onderwerp bezig houdt is dus uitermate nuttig: afbeeldingen van planten of plantedelen die een gevaar kunnen vormen, met daarnaast informatie over onder meer actieve bestanddelen, symptomen en behandeling. Voorwaarde bij het verschaffen van dergelijke informatie is wel, dat de betreffende uitgave zorgvuldig wordt samengesteld. En juist die zorgvuldigheid laat in dit boek te wensen over. Al op de losse kaart ter verklaring van de symbolen zijn juist de symbolen voor de behandeling voorzien van de verkeerde tekst. De planten zelf zijn verdeeld in drie categorieën: tuinplanten, wilde planten en paddestoelen. Waarom die eerste twee gescheiden zijn is niet erg duidelijk, onder tuinplanten staan soorten die bij ons in het wild voorkomen en omgekeerd. Daarnaast bevat deze toch voor Nederland bestemde uitgave planten, die hier zeker in het wild niet voorkomen, zoals Poison ivy (hier vertaald als gifsumak), alpenroosje en Phoradendron (een soort Amerikaanse maretak). Zorgvuldigheid laat ook te wensen over bij de onderschriften. De foto die Vogelmelk laat zien vertoont een andere soort dan de tekst vermeldt, *Tamus* heet geen Smeewortel en is geen Ruwbladige. In het geval van de aardappel had beter het giftige deel van de plant afgebeeld kunnen worden dan het algemeen bekende eetbare deel. Dit zijn slechts enkele voorbeelden. Over de juistheid van de tekst betreffende de behandeling van vergiftigingsgevallen kan ik niet oordelen, maar in een boek met zo veel slordigheden lijkt enige reserve wel op zijn plaats.

F.D.

Sporen in de natuur

R.W. Brown, M.J. Lawrence en J. Poce. Zutphen, Thieme, 1984. 318 blz., rijk en kleurrijk geïllustreerd. Prijs: f 49,50.

Bij het doorsnuffelen van deze liggige pocket, voorzien van honderden tekeningen, schetsen en kleurenfoto's, voel je je na enige tijd een indiaanse woudloper; het boek is inderdaad encyclopedisch van opzet. Niet alleen worden de knaag-, vraat- en loopsporen behandeld van de in ons land voorkomende zoogdieren en andere vier- en tweevoeters behandeld, maar worden ook de glij- en kruipsporen van mediterrane reptielen en oost-europesche muizen afgebeeld.

Ik kan me niet goed voorstellen dat een gemiddelde west-europeaan (het boekwerk is van engelse komaf) met deze gids op zak in Griekenland serieus op zoek gaat naar de prenten in de sneeuw (!) of modder (!) van de aldaar op muren voorkomende gecko.

Er zou in dit degelijk "sporenhandboek", in plaats van deze overbodigheden, (bijvoorbeeld

meer aandacht geschonken kunnen zijn aan braakballen of uitwerpselen die weliswaar afgebeeld en besproken worden, maar waarvan de variatie per "uitwerpse" per soort nauwelijks aan bod komt; de realiteit van een gewone schapekeutel (om maar een voorbeeld te noemen) is heel wat diverser dan die ene schapekeutel die in dit boek staat afgebeeld. Zelfs een leek staat verstand over de variatie (jong- volwassen, vers- oud, ziek- gezond) daarvan. Ik bedoel maar...

Enfin, een heel degelijk, encyclopedisch en daardoor duur boekwerk, waar vooral jagers -en stropers vrees ik- veel informatie uit kunnen putten, maar voor de gemiddelde lezer van dit tijdschrift minder geschikt.

H. Hillegers

De Kluut

Wim Rultenbeek, Stichting Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Hoogwoud, 1985. 80 blz., afb., ktn., tabellen, lit. opg. Prijs: f 15,— (leden K.N.N.V. f 12,25)

Als Wetenschappelijke Mededeling van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging verscheen onlangs de publicatie van het resultaat van een langdurig onderzoek naar de gedragingen van de Kluut (*Recurvirostra avosetta*).

Op zeer zorgvuldige wijze heeft de auteur de aantekeningen van zijn talrijke waarnemingen, ondersteund en aangevuld met die van anderen (zie lit.opg.) op schrift gesteld waardoor dit boekje een prettig leesbaar verhaal is geworden. Al schrijvende heeft hij de gedragingen van deze prachtige vogel door het jaar heen, waarvan de vele zeer goede zwart-wit foto's getuigen, weergegeven.

De schrijver begint met een hoofdstuk over verwantschappen, uiterlijk en verspreiding, aantallen broedparen, biotoop en fourageertechnieken en vervolgens wordt aandacht besteed aan broedbiologie, gedrag en sociaal systeem, trek en overwintering, rui, aanwas en sterfte en aan het slot gaat hij in op de bedreigingen en bescherming van een vogel waarvan Jac. P. Thijsse in 1911 schreef dat de Kluut een van de allerprachtigste steltlopers is.

Deze uitgave (W.M. 169) is te verkrijgen door de kosten (f 12,25 voor leden K.N.N.V. en f 15,— voor niet leden) over te maken op giro-rekening 13028. Besteladres: Bureau K.N.N.V., Burg. Hoogenboomlaan 24, 1718 B.J. Hoogwoud. Na giro-ering van het bedrag, onder opgave van wat verlangd wordt, volgt omgaand toezending van het bestelde. In de opgegeven prijs zijn de kosten van toezending begrepen.

H.Th.

Vogels in Limburg

'Vogels in Limburg' is niet de eerste Limburgse avifauna. Ruim twintig jaar geleden, in 1965, publiceerde het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg de laatste bijgewerkte editie van de 'Avifauna van Limburg', samengesteld door P.A. Hens. Jarenlang is 'de Hens' - zoals het boek doorgaans werd genoemd - het ornithologisch standaardwerk voor de provincie Limburg gebleven.

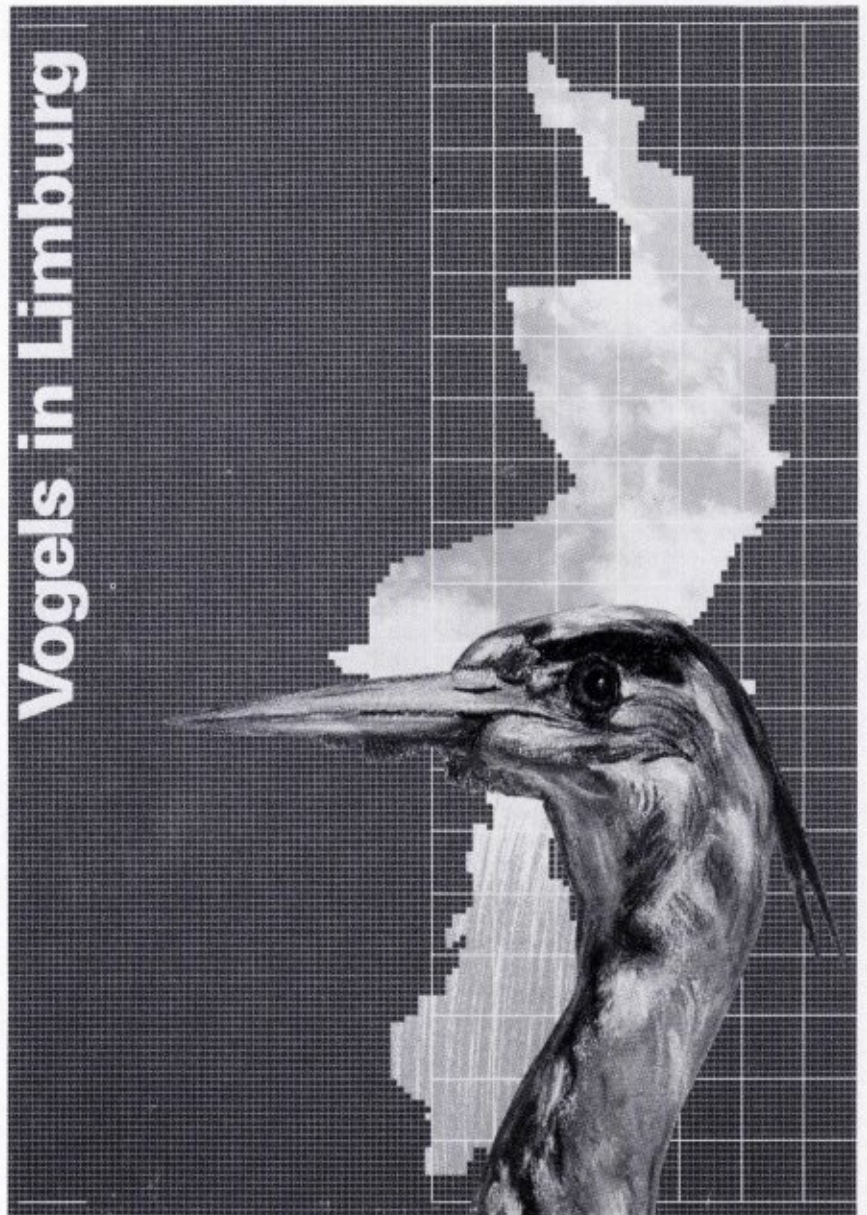
Door de groeiende belangstelling voor vogels, tot uiting komend in een nog steeds groeiend aantal 'vogelaars' en het daarmee gepaard gaande intensievere veldwerk zijn de gegevens uit dit standaardwerk echter achterhaald. Het landschap in de provincie Limburg is de laatste decennia drastisch veranderd en deze veranderingen zijn niet onopgemerkt gebleven aan de (overtrekkende) vogels.

'Vogels in Limburg' omvat dan ook als een van de eerste hoofdstukken een verhandeling over het landschap in de provincie, gevolgd door een uiteenzetting over veranderingen in de broedvogelstand gedurende de laatste decennia. Daarna volgen hoofdstukken over o.a. kwantitatief broedvogelonderzoek, systematisch onderzoek naar overtrekkende vogelsoorten, tellingen van aan water gebonden soorten en wintertellingen van roofvogels. De dan nog niet uitvoerig behandelde soorten komen in een apart hoofdstuk aan bod gevolgd door een statusomschrijving van alle ruim 330 in Limburg waargenomen vogelsoorten.

Een literatuuroverzicht en een uitgebreid soortregister maken dit nieuwe standaardwerk, dat zeer zeker óók van grote waarde is voor vogelaars buiten de provincie Limburg, compleet.

De vlot leesbare teksten, worden ondersteund door duidelijke tabellen en grafieken terwijl vele speciaal voor dit boekwerk vervaardigde foto's, tekeningen en een twintigtal aquarellen landschap en vogels uitvoerig portretteren.

'Vogels in Limburg' is het resultaat van vele jaren intensief veldwerk door leden van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg in samenwerking met de Vogelwacht Limburg.

formaat 21 x 29,7 cm. omvang 224 pag. geïll. kleur en zwart/wit tekeningen en foto's. paperback f 34,50. Voor leden van de bij het Sovon aangesloten verenigingen is de ledenprijs f 27,50. "Vogels in Limburg" kan door leden worden gekocht bij het Natuurhistorisch Museum Maastricht.

Activiteiten van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

Aankondigingen voor deze rubriek dienen uiterlijk de 15e van de maand **voorafgaande** aan die waarin de activiteiten plaatsvinden schriftelijk bij de redactie te zijn aangemeld.

Algemeen

Flora-cursus voor jongeren

In voorjaar en zomer van 1986 organiseert de Plantenstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg een flora-cursus voor en door jongeren. Deze cursus bestaat uit een aantal avonden in het Natuurhistorisch Museum te Maastricht en uit excursies in Zuid- en Midden-Limburg. De cursus is kosteloos. De mogelijkheid tot deelname is beperkt. Voor meer informatie en aanmelding, bel: 043 - 633553 ('s avonds) of 043 - 897410 (tijdens kantooruren).

Kring Maastricht

Voorzitter: dr. A.J. Lever, Saturnushof 57, Maastricht.

Donderdag 2 januari is de eerstvolgende bijeenkomst van Kring Maastricht. Zoals gebruikelijk staat de eerste bijeenkomst van het nieuwe jaar in het teken van de jaarlijkse inventarisatie van vleermuizen in de onderaardse kalksteengroeven.

Deze avond zal de heer W. Helmer spreken over het gebruik van "bat-detectors", apparatuur waarmee het mogelijk is de geluiden die vleermuizen produceren om te zetten in voor mensen hoorbaar geluid.

De heer Helmer heeft ruime ervaring met deze apparatuur opgedaan en zal de mogelijkheden met behulp van dia's en geluidsbanden illustreren.

Uiteraard zijn op deze avond alle belangstellenden van harte welkom en wel om 20 uur in het Natuurhistorisch Museum Maastricht.

Er zal in de pauze ruimschoots gelegenheid zijn de jubileumtentoonstelling van het Genootschap te bezoeken.

Kring Heerlen

Secretaris P. Spreuwenberg, Aan de Slagboom 2, Schaesberg.

Maandag 13 januari zal dr. M.J.M. Bless een

voordracht houden over "Het Boven-Krijt van Zuid-Limburg en omgeving. Het einde van het Krijttijdvak wordt in Noordwest-Europa gekenmerkt door een tijdelijke omkering van de bewegingen van de aardkorst. Gebieden die normaal door de zee bedekt waren, rezen omhoog en vormden eilanden, terwijl het land daalde tot onder zeeniveau. Op de grens tussen Krijt en Tertiair werd de oude situatie weer hersteld. De effecten van deze "inversie worden in Zuid-Limburg en Noord-België bestudeerd met behulp van eenvoudige- op het Natuurhistorisch Museum te Maastricht ontwikkelde- methoden, die iedere leek in enkele weken zelf onder de knie kan hebben. Het verhaal van deze avond, door de heer Bless mede aan de hand van dia's verduidelijkt, is daarom bedoeld als een uitdaging aan allen, die een leuke en zinvolle vrijetijdsbesteding zoeken.

Deze bijeenkomst wordt zoals gebruikelijk gehouden in café-restaurant "A Gene Bek", Mgr. Schrijnenstraat 20 (zijstraat Bekkerveld) te Heerlen en begint om 20 uur.

Zondag 26 januari wordt een winterwandeling naar het Ravensbosch bij Valkenburg gemaakt. Het dragen van stevig schoeisel wordt aanbevolen. Vertrek om 14 uur op het parkeerterrein achter het NS-station aan de Spoorsingel te Heerlen.

Spinnenwerkgroep Limburg

Secretaris: M. Vossen, Kerkstraat 78, Koningsbosch.

Dinsdag 28 januari is de eerstvolgende bijeenkomst voor leden van de Spinnenwerkgroep Limburg, zoals gebruikelijk in het Natuurhistorisch Museum Maastricht, aanvang 19 uur. Anderen belangstellenden worden verzocht vooraf contact op te nemen met de secretaris van de werkgroep.

Bomenstudiegroep

Secretaris: H. Janssen, Parallelweg 1c, Maastricht

Woensdag 8 januari is de eerstvolgende bijeenkomst voor leden van de bomenstudiegroep. Op deze avond, die om 20 uur in het Natuurhistorisch Museum Maastricht begint, zijn ook andere belangstellenden van harte welkom.

Vlinderstudiegroep

Secretaris: E.J.M. Verheijen, Havenweg 74, Buchten.

Woensdag 8 januari is de volgende

bijeenkomst voor leden van de Vlinderstudiegroep in het Natuurhistorisch Museum Maastricht. Aanvang 20 uur.

Herpetologische Studiegroep

Secretaris: H. van Buggenum, Kantstraat M10, St. Joost.

Vrijdag 31 januari om 20 uur komt de studiegroep bijeen in de Oranjerie bijeen Roermond. Op het programma staat de presentatie van het nieuwe jaarverslag: Verspreiding van de Herpetofauna in Limburg en Noord-Brabant 1984, waarin naast de verzamelde verspreidingsgegevens ook enkele artikelen zijn opgenomen. Deze laatste gaan over de voedingswijze van amfibieën en reptielen, een Vuursalamanderpopulatie in Zuid-Limburg, inventarisatie nabij Valkenswaard en andere wetenswaardigheden op het gebied van de Herpetofauna. Tevens is er de mogelijkheid tot het aanvragen van inventarisatie-ontheffingen voor het komende jaar en het inleveren van waarnemingskaarten. Eenieder die belangstelling heeft voor de herpetofauna is van harte welkom.

Plantenstudiegroep

Secretaris: D. Th. de Graaf, Saturnushof 45, Maastricht

Vrijdag 24 januari is de volgende bijeenkomst voor leden van de Plantenstudiegroep.

Evenals vorige keer, zal ook nu weer aandacht besteed worden aan de registratie van waarnemingen. Voor leden die niet over een ijzersterk geheugen beschikken is het raadzaam om aantekeningboekjes e.d. mee te nemen. Van de volgende soorten worden op deze avond alle waarnemingen op kilometerhokbasis genoteerd:

Zandscheefleek	Fraai hertshooi
Akelei	Ruig hertshooi
Verbrem	Berghertshooi
Hokjespeul	Gevlekte scheerling
Wondklaver	Aardkastanje
Esparcette	Fraai duizendguldenkruid
Fijne ooievaarsbek	Krijtgentiaan
Peperboompje	

Voorts zal het excursieprogramma worden besproken, zal een voorstel worden gedaan voor voortzetting van de rubriek "Uit de flora van Limburg" en zullen dia's vertoond kunnen worden van de tweedaagse excursie naar de Viroin van afgelopen zomer.

Zadenlijst De Wevertuin

Ook afgelopen seizoen zijn in de tuin van het Natuurhistorisch Museum Maastricht weer zaden van (merendeels) wilde planten verzameld. Belangstellenden kunnen de lijst met meer dan 140 soorten aanvragen door twee postzegels van f 0,70 in een normaal gefrankeerde envelop te zenden aan het Natuurhistorisch Museum Maastricht, De Bosquetplein 6-7, 6211 KJ Maastricht, t.a.v. de heer J.C. Franssen.